

TARTU ÜLIKOOL
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Hannes Ausmees

**Biologiseerivad ja stereotüpiseerivad aspektid
Eesti geograafiaõpikutes (1918-1939) : Aafrika ja
Aasia rahvad.**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Karin Veski
Kaasjuhendaja: Ken Kalling

Tartu 2020

Sisukord

Sissejuhatus	3
I Teoreetilised lähtepunktid ja kontekst	6
1.1 Eurotsentrism ja rassiteooria	6
1.1.1 Sotsiaaldarvinism ja eugeenika.....	8
1.2 Õpikute ülevaade	12
1.3 Märkimisväärsed muutused õppekavades 1918-1939.....	13
II Geograafiaõpikute rahvaste kirjeldused	16
2.1 1918-1923 aasta geograafiaõpikud.....	16
2.1.1 Aafrika rahvad	18
2.1.2 Aasia rahvad.....	22
2.2 1930-1934 aasta geograafiaõpikud.....	27
2.2.1 Aafrika rahvad	28
2.2.2 Aasia rahvad.....	30
2.3 1935-1939 aasta geograafiaõpikud.....	34
2.3.1 Aafrika rahvad	34
2.3.2 Aasia rahvad.....	36
III Olulisemad aspektid	39
3.1 Arengud õpikute rahvaste kirjelduses ja üldises diskursuses	39
3.2 Rassitemaatika, biologiseerivad aspektid ja rahvaste kuvandite muutused.....	39
3.3 Eugeenilised ideed õpikutes.....	42
3.4 Eurotsentristlikud vaatepunktid õpikutes.....	43
Kokkuvõte	46
Allikad ja kirjandus	48
Lisad	52
Summary	55

Sissejuhatus

20. sajandi alguses hakkasid Eestis laiemalt levima *tõuteooria* teemalised arutelud, millega prooviti tõestada väidet, et erinevate rahvaste ja rasside bioloogilised tunnused on ühed olulisemad faktorid elujõulise rahva arenemiseks. Kannustatud soovist noore rahvusena seletada ümber senist rahvusideoloogilist struktuuri ja pakkuda identiteedi ja rahvusküsimustele originaalseid seletusi. Üks Eesti esimesi rassiteoreetikuid Ado Grenzstein kirjutas juba 1894. aastal rahva „vere“ olulisusest ja kuidas vere segamine võib luua kas elujõulise või elujõuetu rahva.¹ Millest tulenevalt hakati rahvuste konstrueerimisel üha enam kasutama bioloogilisi kriteeriume. Iseseisvunud Eestis 1918. aastal algatasid sellised teooriad aeglaselt kasvava rahvaarvu valguses elava mõttevahetuse.

Niinimetatud *tõuteooriat* võib mõista lihtsustatult ka rassiteooriana, kuigi 20. sajandi alguses omas inimese „tõug“ laiemat konteksti. Avaralt seostati inimeste rasse keelkondade, keelerühmituste, kultuuripiirkondade, rahvaste ja ka rassiga. Ent omaaegsed teaduslikud arusaamad rõhutasid aina enam bioloogiliste omaduste olulisusele „tõugude“ määratlemisel. Seda seostati psühholoogiliste ja füsioloogiliste omadustega nagu intelligentsus, kriminaalsus, iseloom jt. Kui eristada mõisteid „tõug“ ja rass, tähendab esimene eesti autorite kontekstis bioloogilisi omadusi ja seejuures ka vaimsust.²

Bioloogilist determinismi toetavaid seisukohti ei nähtud üldiselt enne Teist maailmasõda tabuteemana. Peale Darwini 1859. aasta teose „Liikide tekkimine“ avaldamist leidsid inimeste pärilike omaduste uurimine laiemat teaduslikku kajastust, mistõttu olelusvõitluse kontseptsioon leidis tõestust kui õige viis selgitamiseks erinevate liikide evolutsiooni ja elusolendite arenemist. Rahva bioloogilised omadused ja nende pärilikkus olid nende ideede valguses vastsündinud Eestis olulised komponendid rahvaste kirjeldamisel ja kultuuritaseme määramisel. Seda mitte ainult akadeemilisel tasandil vaid ka ühiskonnas üldisemalt. Selge näide nn *tõuteooria* autoriteetsusest on esimese Eesti Vabariigi aegsed geograafiaõpikud, kus juba 1918. aastast leiab peatükke mis käsitlevad rassiteooriat ja kolme „inimtõu“ erinevust.

Üks otsesemaid viise mõista ühiskonnas laiemalt levinud arusaama teatud rahva iseloomust ja kultuurist, on kooliõpikute lugemine. Haridusel on eriline omadus kommunikeerida diskursust ja kuvandeid, aidates õpilasel konstrueerida enda maailmapilti erinevatest poliitilistest ja

---

¹ T. Karjahärm (1993). *Tõuküsimus Eestis iseseisvuse eel: Historiograafiline referaat*. // Akadeemia 1993, 7. väljaanne. Lk 1347

² Kalling (2000). *Story of Estonian eugenics*. // Acta medico-historica Rigensia. Lk 134

kultuursetest nähtustest.³ Mis võimaldab läbi õpiku teksti, kui omaaegse õppematerjali, analüüsida kuvandit ja üldist diskursust levinud ühiskondlikest arusaamadest.

Käesolevas töös uurin, kuidas on 1918.-1939. aasta Eesti geograafiaõpikutes kirjeldatud Aafrika ja Aasia rahvaste bioloogilisi omadusi ja iseloomu.⁵ Kui palju leidub rahvaste kirjelduses biologiseerivaid ja rassistlike aspekte, võimaldab paremini mõista üldist arusaama maailma rahvaste põhimõttelisest erinevusest ühiskondlikust perspektiivist. Eestis levinud rasside käsitus jagas maailma rahvad kolme inimgruppi, tänapäeva mõistes rassi: kaukaasia, mongoli ja „neegri“ rassiks. Nii saab Aafrika ja Aasia rahvaste kirjeldusest järeldada kahele teisele rassile (ehk mittekaukaaslastele) sätestatud bioloogilisi kriteeriume, mis pidid kirjeldama üldistatult maailma rahvaste pärilikku erinevust. Samuti võrdlen kui järjepidev oli taoline rasside käsitus ja rahvaste kirjeldusviis läbi kahe kümnendi, jälgides õppekavade sisulisi muutusi ja märkimisväärseid hariduspoliitilisi muutusi, näiteks Pätsi 1934. aasta koolireformi mõju.

Kuna Euroopa koloniaalpoliitika puudutas 19. sajandil peamiselt Aafrika ja Aasia riike, on võimalik ka õpikutes leiduvate rahvaste kirjelduste ja iseloomustuste kaudu mõista eurotsentristliku maailmavaate ülekandumist kooliõpikutesse. Töös on võrreldud Aafrika rahvaste (troopilise ja Lõuna-Aafrika mustanahaline elanikkond) bioloogilisi kirjeldusi ka toleaegete Flandria geograafiaõpikutega, mis olid kirjutatud ajal, mil Belgia omas koloniaalvaldusi Kongos, Burundis ja Rwandas, eesmärgiga vaadelda eesti autorite arusaamad sarnasust üldise diskursusega Euroopas.

20. sajandi alguses jõudis ka eugeeniline teadusvool Eestisse, leides poolehoidu eelkõige karskusideoloogia raames. Väikerahvana nähti rahva „degradatsiooni“ kui ohtu eesti rahva püsijäämisele, seoses arusaamaga teatud negatiivsete bioloogiliste omaduste pärilikkusest. Tõuteooria ja eugeenika olid oma vahel teatud määral seotud, mistõttu on lisaks vaadeldud võimalikke eugeenilisi ideid, mis jõudsid kooliõpikutesse. Kuna karskusliikumisest ja eugeenika pooldajatest leidis ka akadeemikuid ja haritlasi, võib olla tõenäoline, et kooliõpikutes leiab sarnaselt Eesti eugeenikate mõjutusi. Töös on kasutatud laialdaselt sellel teemal Ken Kallingu uurimusi, kes on põhjalikult uurinud Eesti eugeenika ajalugu.

---

³ V. Sušova (2008). *Images of Domination: Representations of Ethnic Hierarchies in Russian Geography Textbooks in 1875-1918.* // Alenius, K., Fält, O. K., Mertaniemi, M. (toim.) *Imagology and Cross-Cultural Encounters in History.* Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, 2008. Lk 205

⁵ Lõppaastaks sai valitud 1939, et vältida võimalikke mõjutusi seoses 1939. aasta järk-järgulise vabaduse kaotamisega.

Teoreetiline osa töös toetub imagoloogia uurimissuunale. Üks selle valdkonna tuntuim uurija Joep Leerssen defineerib imagoloogiat kui võrdleva kirjanduse harust välja kasvanud teadusharu, mis analüüsib diskursiivset artikulatsiooni rahvuslikest karakteriseerimistest trükisõnas; uurides tekste transnatsionaalsest vaatepunktist.⁶ Käesolevas uurimistöös on eelolevale definitsioonile vastavalt konstrueeritud kuvand õpikutes kirjeldatud rahvastest ja rassidest. Sarnaseid uuringuid rahvuslikest ja rassipõhistest kuvanditest kooliõpikutes leiab näiteks ka selles töös viidatud Nick Schuermansi õpikute rassi kuvandi uurimusest, mis analüüsis etnotsentrlisi ja rassistlike ideid koloniaalsetes flaami geograafiaõpikutes.⁷ Eestis on veel õpikutes rahvaste kuvandeid uurinud Liisa Randmaa, Kaido Kukk jt.^{8, 9} Käesolev töö on esimene, mis uurib peale rahvusliku kuvandi ka rassi temaatikat 1918-1939 aastal publitseeritud Eesti geograafiaõpikute autorite vaateid rasside bioloogilistest erinevustest ja sellest tulenevaid stereotüüpe.

Esimeses osas leiab laiemalt 20. sajandi alguses eksisteerinud üldlevinud arusaama rassist, sotsiaaldeterminismist ja bioloogilisest determinismist üldisemalt. Samuti rassiteooria seotust eurotsentrismiga ja kuidas nähti eurooplast bioloogilisest aspektist võrreldes mitte-eurooplasega.

Teises osas on vaadeldud kuidas on kirjeldatud rahvaid 1918-1939 aasta geograafiaõpikutes, keskendudes eelkõige bioloogilistele kirjeldustele. Õpikute vaatlus on jagatud kolme erinevasse mõttelisse perioodi ja igas perioodis on uuritud eraldi Aasia ja Aafrika rahvaid, et oleks lihtne võrrelda erisusi ja sarnasusi erinevate aastate õpikute vahel.

Viimases peatükis on välja toodud kõige olulisemad aspektid geograafiaõpikute autorite arusaamast bioloogilisest determinismist ja rasside omavahelisest erinevusest nii füüsiliste kui ka intellektuaalsete võimete näol, mis teises peatükis selgusid. Samuti vaatlen õpikute muutusi läbi aegade ja arusaamade ühetaolisust eri autorite vahel. Viimast osa võib kirjeldada kui teise peatüki mõtestamist, seostades autorite vaatepunkte erinevate ajaperioodide ja nende ideede ühilduvust teiste autoritega.

---

⁶ J. Leerssen (2016). *Imagology: On using ethnicity to make sense of the world*. Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines nr 10, sügis 2016. Lk 14

⁷ N. Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo, Belgia.

⁸ L. Randmaa (2013). *Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939*. Tartu Ülikool, Tartu.

⁹ K. Kukk (2011). *Riikide ja rahvaste kuvandid saksa okupatsiooni aegsetes eesti ajaloo- ja geograafiaõpikutes*. Tartu Ülikool, Tartu.

I Teoreetilised lähtepunktid ja kontekst

1.1 Eurotsentrism ja rassiteooria

Rassi tänapäevane definitsioon ei ole läbi aegade olnud samasugune. Sõna “rass” tuli kasutusele esimest korda vahemikus 1200-1500, arvatavasti ladinakeelsest sõnast *ratio*. Algne tähendus kirjeldas jõevoolu suunda või veesõidukite kiirust. Hiljem muutus sõna tähendus inimese päritolu määramiseks, näiteks eristamaks aadliperekonda lihtrahvast või inimkonda üleüldiselt. Etniliste gruppide ja inimeste eristamiseks geograafiliselt hakati kasutama rassi kui kontseptsiooni alles 17. sajandi lõpus.¹⁰

Rasside omadusi defineerivad erinevatest distsipliinidest uurijad tihti põhinedes enda valdkonnale. Näiteks bioloogid näevad rassi kontseпти bioloogilise, sotsioloogid sotsiaalse nähtusena.¹¹ Veel enam, rassi uurimise meetodid on aja jooksul märkimisväärselt erinenud. 19. sajandil keskenduti rasside eristamiseks koljude füüsilisele mõõtmisele, 20. sajandi rassiteooriat iseloomustas intelligentsustestidega aju võimekuse mõõtmine.¹² Kui uurida rassi kontseptsiooni 20. sajandi alguse hariduse diskursiivses praktikas, tuleb mõista ka tol ajal eksisteerivat kontseptsiooni rassist, millel antud diskursus põhines. Järgnevalt kirjeldan 19.-20. sajandil domineerinud mõtteviise rassist, et selgemini mõista võimalikke rassitemaatilisi mõjutusi Eestis aastatel 1918-1939.

19. sajand oli eurotsentrismi kõrgaeg, mil Euroopa rahvusriikide koloniaalimpeeriumite ekspansioon oli kõige kiirem, kannustatud märkimisväärselt sõjalisest jõupositsioonist ja tööstusrevolutsioonist kaasnenud tugevast majanduslikust seisukorrast. Euroopa riikide dominantsus oli kindlalt sätestatud, kuna neid nähti jätkuvalt kui industriaalkapitalismi liidreid. Eurotsentrism seadis Euroopa ühiskonna poodiumile, propageerides sellega mitte ainult eurooplaste üleolekut teistest kultuuridest, vaid surudes seda peale ka koloniseeritud piirkondadele. Euroopa minapilt võttis selles ideoloogias kuju kui valitseja, nähes tervet ülejäänud maailma enda alamatena. Üks tuntumaid postkolonialismi uurijaid Edward Said on märkinud, et

---

¹⁰ M. Derksen (2007). *Race. Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey.* Toim. M. Beller ja J. Leerssen. *Studia Imagologica*, Amsterdam. Lk 408.

¹¹ Hardimon, Michael (2003). *The Ordinary Concept of Race.* *Journal of Philosophy inc*, New York. Lk 439

¹² Gould, Stephen (1980). *Vääriti mõõdetud inimene.* Varrak, Tallinn. Lk 20

euroopaliku industriaalkapitalismi ja ekspansionistliku poliitika järjepideva edukuse tõttu on “eurotsentristlikud uskumused leidnud pidevalt kinnitust kui õiged ja kasulikud, mistõttu tänapäeva maailmas on kujunenud eeskujuks Euroopa-keskne maailmavaade”.¹³ Üks tuntuim 20. sajandi alguse sotsiaalteadlane Max Weber ülistas niinimetatud “Euroopa imet”, tuues välja eurooplaste selge üleoleku ratsionaalsuses, innovatiivsuses, saavutusvajaduses ja progressiivsuses. Samal ajal tauniti teiste kultuuride “irratsionaalsust”.¹⁴ 19. sajandi eurotsentrism õigustas Euroopa tsivilisatsiooni üleolekut, samuti ka selle levikut ülejäänud maailmas.

Eurotsentristlik kontseptsioon raskendas eurooplaste võimet mõista teiste rahvaste ja kultuuride mõtteviisi, institutsioone, tavasid ja kombeid. Üleüldiselt lähtuti ideest, et võõraid kultuure saab mõõta Euroopa arengu mõõdupuuga, konstrueerides kultuuride kunstliku hierarhia.¹⁵ Nii hakkas ka arenema 19. sajandi alguses rassi mõiste ja teaduslik rassiteooria, eesmärgiga seletada eelkõige intellektuaalseid erinevusi rasside vahel bioloogilistel alustel.

Rassiteooria põhines eelkõige bioloogilistel erinevustel, mis olid väidetavalt rassidel sünnipärased, keskkondlikele erinevustele suurt tähelepanu ei pööratud - see oli enne konstruktivistlikku koolkonna tekkimist respektieritud arusaam rasside eripärasusest. Seetõttu on nimetatud teaduslikku rassiteooriat ka teaduslikuks rassismiks, kuigi tegu on pseudoteadusega.

Teadusliku rassismi esiisaks peetakse Joseph-Arthur, comte de Gobineaud (1816-1882), kes keskendus oma uurimistöös rassidevaheliste, väidetavalt kaasasündinud erinevuste seletamisele. Gobineau oli rasside uurimise kõrvalt ilukirjanik, kirjanduskriitik ja ajalooline kirjanik.¹⁶ Ent vaieldamatult oli tema kõige mõjukam teos “*Essai sur l'inégalité des races humaines*”, ehk “Essee inimrasside ebavõrdsusest”. Tema teooriad põhinesid tema aastatepikkusele uuringule rasside erinevusest, tuginedes ajaloolistele, antropoloogilistele ja etnoloogilistele põhjustele. Eesmärgiga tõestada enda teooriat bioloogilisest ja sotsiaalsest

---

¹³ Blaut, James (2000). *Eight Eurocentric Historians*. The Guilford Press, New York. Lk 5

¹⁴ Blaut, James (2000). *Eight Eurocentric Historians*. Lk 27

¹⁵ Hiiemaa, Karin (2006). *Aafrika retseptsioon eestikeelses triikisõnas (kuni 1917)*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus. Lk 52

¹⁶ Gould, Stephen (1980). *Vääriti mõõdetud inimene*. Lk 420

determinismist.¹⁷ Gobineau teaduslik rassism pidi pakkuma tõestust, et tsivilisatsioonide arengu võti seisneb rassilise puhtuse hoidmises, mistõttu on teatav isolatsioon rahvuste ja rasside vahel hädavajalik.¹⁸

Oma seisukohtades oli Gobineau äärmiselt julge. Tema rasside erinevuse teemaline essee esimese kõite viimase peatüki pealkirjaks on: “Kolme suurt liiki moraalsed ja intellektuaalsed omadused”.⁷ Tsiteerides tema esseed: “Idee sünnipärasest ja püsivatest erinevusest erinevate inimgruppide moraaltaseme ja vaimse võimekuse vahel on üks kõige vanemaid ja samas ka üldtunnustatuid hüpoteese. Väheste eranditega, ja seda peamiselt meie praegustel aegadel, on see olnud aluseks peaaegu kõigile poliitilistele teooriatele, ning kõikide riikide, nii suurte kui väikeste, valitsuste põhimiseks maksimumiks.”¹⁹ Teoses “Väärity mõõdetud inimene”, on Stephen Gould kokku võtnud Gobineau põhiseisukoha: “Tsivilisatsioonide saatuse määrab põhiosas ära elanikkonna rassiline koosseis ning nende languse ja huku võib tavaliselt kanda rasside segunemisest tingitud puhast tõugu inimeste osakaalu jätkuva vähenemise arvele”.²⁰ Gobineau rassistlikus teoorias esines ka tuttavat rasside hierarhilist süsteemi, kus kõige kõrgemale olid asetatud aaria rass, omades kõige enim häid ja soovitavaid omadusi. Tema seisukohtadest võib leida ühisosasid hiljem, 20. sajandil tärganud natsismi ideoloogiaga.²¹

1.1.1 Sotsiaaldarvinism ja eugeenika

Kui Charles Darwin avaldas 1859. aastal enda teose “Liikide tekkimine”, leidis see kohe ka kasutust rassiteoorias. Tekkis sotsiaaldarvinistide koolkond, kes sarnaselt evolutsiooniteooriale nägid analoogi inimeste omavahelises olemisvõitluses. Inimühiskond on pidevas konfliktis ja

---

¹⁷ Arthur de Gobineau. Encyclopaedia Britannica. Kasutatud 25.05.2020:

<https://www.britannica.com/biography/Arthur-de-Gobineau>

¹⁸ Biddiss, Michael (1970). *Father of racist ideology*. Lk 128

¹⁹ Tsiteeritud teosest: Gould, Stephen (1980). *Väärity mõõdetud inimene*. Lk 420

²⁰ Gould, Stephen (1980). *Väärity mõõdetud inimene*. Lk 421

²¹ Fortier, Paul A (1967). *Gobineau and German Racism*. Comparative Literature Vol. 19, No. 4. Duke University Press. Lk 341

kohastunum ning tugevam jääb alati ellu.²² Lähtudes sellest põhimõttest ei nähtud nende vaatenurgast midagi valet, kui näiteks tugevam rahvus alistas nõrgema rahvuse, mis omakorda sobis väga hästi kokku koloniaalpoliitikaga.

Enne evolutsiooniteooria võidukäiku valitses 19. sajandil kaks inimese tekkeloo koolkonda: monogenistid ja polügenistid. Monogenistid uskusid, et inimestel on ühine eellane, polügenistid vastupidiselt et eri inimesed pärinevad eri liikidest. Evolutsiooniteooria laiema leviku tõttu tekkis debatt kahe koolkonna vahel, kuna kreatsioonistlik alus inimese tekkeloole jäi järjest nõrgemaks. Samas mõlemad koolkonnad jätkasid rassihierarhiate konstrueerimist, monogenistid rõhusid vaimsetele ja moraalsetele väärtustele põhinevale hierarhiale. Polügenistid tunnistasid ühiste eellaste olemasolu, ent uskusid, et rassid on üksteisest olnud piisavalt kaua lahus, et neid võib pidada eraldi liigiks ja näha selget erinevust andekuse ja intelligentsuse osas.²³

Üldiselt ei olnud 19. sajandil teadusliku rassismi valguses bioloogiliste muutmatute erinevuste (intelligentsuses või moraalsuses) tunnistamine tabuteema. Üks Darwini teooria suurimaid proponente bioloog T. H. Huxley, kes oli üks olulisemaid arvamuslimidreid kreatsioonismi asendamisel darvinismiga, kirjutas 1865. aastal: “Mitte ükski ratsionaalselt mõtlej ja fakte tundev inimene ei usu, et keskmine neeger võiks olla võrdne keskmise valge mehega, või, veelgi vähem, temast parem. Ja kui see vastab tõele, siis tundub lihtsalt uskumatuna, et kui me ka kõrvaldame kõik oma prognaatse sugulase puudused, anname talle vana tegutsemisõiguse, ei luba mingeid soodustusi ega püstita ka mingeid takistusi, siis oleks ta võimeline edukalt konkureerima oma suuremate ajude ja väiksemate lõualuudega rivaaliga võistluses, kus tulemuse määrab mõttetöö, mitte aga hammustused.”²⁴

Sarnasele põhimõttele rasside vahelisele intelligentsuse erinevusest, oligi rajatud teaduslik rassism. Rasse eristati kuni 20. sajandi keskpaigani kasutades erinevaid pealtnäha teaduslikke tõestusi. Olgu selleks Paul Broca kranioloogia, kehade mõõtmine, IQ pärilikkuse teooria ja palju teisi meetodeid.

Siinkohal tuleb mainida, et teaduslik rassism oli 20. sajandi alguses vaieldamatult levinud ka Eestis. Peamiselt levis see läbi Eesti Karskusseltsi ja Eesti eugeenikaringkondade.

---

²² Hiimaa, Karin (2006). *Aafrika retseptisioon eestikeelses triikisõnas (kuni 1917)*. Lk 55

²³ Gould, Stephen (1980). *Vääriti mõõdetud inimene*. Lk 112

²⁴ Gould, Stephen (1980). *Vääriti mõõdetud inimene*. Lk 113

Sotsiaaldarvinism esines ka Eesti haridusringkonnas, näiteks esineb 1919. aasta “Kasvatus” haridusteadusliku publikatsiooni juhtkirjas selline lõik: “Looduses ei ole aga nähtavasti üksikul isikul iseäralist tähtsust; siin on suurmajapidamisega tegemist, kus terved liigid üksteisega võitlevad, tõusevad ja kaovad. Võitluse tagajärg oleneb muidugi ka iga liigi üksikute indiviidide tublidusest ja liigi kui nende indiviidide kogu üleüldisest elujõust. Inimkonnas on liigiks kitsamas mõttes iga üksik rahvus, mille elujõu määrajaks on tema liikmete tublidus ja nende organiseerimise võime. Laiemas mõttes on terve inimkond suur liik, mille liigetel paljud ühised huvid on.”²⁵

Eugeenika ja sotsiaaldarvinismi vahel leiab enda olemuselt sarnasusi. Eugeenika termin pärineb 19. sajandi briti maadeavastajalt ja loodusteadlaselt Francis Galtonilt, kes olles innustatud Darwini loodusliku valiku teooriast, pani aluse uuele geeniteaduslikule liikumisele mis tema sõnade järgi: “Annaks sobilikumatele rassidele või veregruppidele parema võimaluse kiiremini valitseda ebasobilike üle”.²⁶

Ken Kalling näeb enda Horisondi artiklis “Parema inimrassi suunas” eugeenikat kui rakendusgeneetikat, mida võib ka mõista kui inimese tõuaretust.²⁷ Eugeenikud leidsid, et ühiskond oli mõnes mõttes kaotanud enda loomuliku suuna, kuna institutsioonid nagu kirik ja meditsiinasutused, peatasid naturaalse loodusliku valiku inimeste hulgas. Seetõttu oli reaalne ühiskondlik vajadus initsiatiivgrupi järele, kes taastaks niinimetatud algse loodusliku korra ja päriselt viiks kunstlikult ellu sotsiaaldarvinistlikku ühiskonnakorra.²⁷

Esimesed Eestisse jõudnud eugeenilised ideed käsitlesid peamiselt hirmu “degratsiooni” ees, ehk rahva tõu pidevat halvenemist läbi erinevate negatiivsete mõjude. Üks nendest negatiivsetest mõjudest oli alkohol, mida nähti eestlaste seas kui peamist tõutervist rikkuvat faktorit.²⁸ Inimest nähti kui süsteemi, mistõttu arvati et alkohol (ka nakkus- ja suguhaigused) mürgitab inimese niinimetatud “idu”, mis süveneb läbi järglaste. Mille tulemusel oleks neljas järglaste põlvkond juba steriilne.²⁹ Iseseisvunud Eesti kontekstis, kus üks suurimaid ühiskondlikke probleeme oli

---

²⁵ Ajakiri “Kasvatus” (August, 1919). *Riik on loodud - loogem kodanikka*. Lk 4

²⁶ P. K. Wilson. (2019). *Eugenics*. Encyclopaedia Britannica. Kasutatud 28.03.2020: <https://www.britannica.com/science/eugenics-genetics>

²⁷ K. Kalling (2011). *Parema inimrassi suunas*. Horisont 2011, väljaanne nr 2. Lk 11

²⁸ K. Kalling (2015). „*Kultuurrahvaste mentaliteet peab saama enam kollektivistlikumaks*“ (Dr Juhan Vilmsi sõnad ja teod). Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XLIII. Lk 90

²⁹ K. Kalling, (2011). *Parema inimrassi suunas*. Lk 13

Eesti rahva väljasuremine, tekitas eugeenika ideoloogia kulutulud. Teadagi olid eestlased olnud alkoholilembelised aastasadu. Seetõttu algatasid eesti eugeenikud 1920ndatel aastatel koos Eesti Karskusseltsiga ühisperioodika "Tulev Eesti" regulaarse välja andmise.³⁰

Ideoloogia peamisteks propageerijateks olid bioloogid Aleksander Audova ja Juhan Aul (kes oli ka rassiteadlane), ning arstid Hans Madissoon ja Juhan Vilms. Madissoon oli üks kõige aktiivsemaid eugeenikuid Eestis, olles alustanud näiteks eugeenika loenguid Tartu Ülikooli meditsiiniteaduskonnas. Madissoon oli ka tugev steriliseerimise toetaja, ent hiljem distantseerus negatiivse eugeenika meetmetest³¹ Sarnaselt kuulus eugeenika tuumikusse ka Juhan Vilms, kes oli üks tegusaim publikatsioonide väljaandja eugeenika teemal.³²

Eugeenilised ideed olid Eestis üldiselt aktsepteeritud, aga kõige mõjukam periood oli vaieldamatult Pätsi autoritaarse riigikorra kehtestamisest 1934. aastal. Kui 1935. aastal korraldasid Eesti eugeenikud enda teise rahvusliku kasvatuse kongressi, pälvis see autoritaarses riigis rahva tervikluse kontseptsiooni valguses suurt tähelepanu. Seetõttu peale kongressi moodustati suhteliselt lühikese aja jooksul sotsiaalministeeriumis rahva juurdekasvu ja heaolu komisjon, ning kuulutati välja rahvatervise kuusaastak, millega sätestati põhjalik tervishoiu "kaasajastamise" programm. Tartu Ülikoolis loodi ka eugeenika instituut.³³

Mis puudutab rassi osa Eesti eugeenilises diskussioonis, ei olnud rass kunagi oluline komponent. Kuigi suur osa Eesti tõutervise ideoloogiast oli tõepoolest mõjutatud Saksamaa tõupuhtuse teooriast, mis võidutses Natsi-Saksamaal. Eestis eugeenikate argumentatsioon põhines eelkõige demograafial, eesmärgiga suurendada rahvaarvu.³⁹ Selle peamiseks põhjuseks võis olla eestlaste rassiline dualism, kuna antropoloogid olid sätestanud eestlaste jagunemise kahte rassi: atlandi-balti ja ida-balti gruppidesse. Seetõttu puudus ühine rassitüüp või tõug, mida sätestada rahvuslikuks ideaaliks.³⁴ Nii keskendus eugeenika reeglina vaid üldistele bioloogilistele alustele. Kuigi Eugeenika Selts oli tugevalt vastu segaabeludele, ei olnud see seisukoht

---

³⁰ K. Kalling (2000). *Story of Estonian eugenics*. Lk 135

³¹ K. Kalling (2000). *Story of Estonian eugenics*. Lk 136

³² K. Kalling (2015). „*Kultuurrahvaste mentaliteet peab saama enam kollektivistlikumaks*“ (*Dr Juhan Vilmsi sõnad ja teod*). Lk 91

³³ K. Kalling (2011). *Parema inimrassi suunas*. Lk 13

³⁴ K. Kalling (2000). *Story of Estonian eugenics*. Lk 134

peamiselt seotud rassihierarhilise teooriaga. Üldiselt ei olnud eugeenilistest kirjutistes rasside omavaheline võrdlus teemaks.

1.2 Õpikute ülevaade

Uurimistöös on uuritud 15 Eesti 1918.-1939. aasta geograafia/maateaduse õpikut, aastatest 1918-1939. Siinkohal märgin, et nimetusel maateadus ja geograafia ei olnud tegelikult erilist vahet õpikute sisu poolest, sest mõlemad käsitlevad nii loodust kui ka rahvast üheselt.

Õpikute kriteeriumiks oli kolm faktorit. Esiteks uurisin vaid õpikuid, mis olid loodud koolis õpetamiseks ja koolitööna iseseisvaks lugemiseks. Et kuvandit haridusmaastikul paremini mõista, ei ole valimisse kaasatud populaarteaduslikke ja üldiseid teaduslikke publikatsioone.

Teiseks, kasutasin vaid õpperaamatuid algkoolidele, peamiselt neljanda ja viienda klassi jaoks. Algkoolide õpikutest leidis rohkem kirjeldust erinevatest rahvastest ja rassidest. Rassitemaatika puhul oli astme valik oluline seetõttu, et rahvaste iseloomu on kirjeldatud mahukamalt, ning tihti ka värvikamalt. Progümnaasiumi õpikud tihti käsitlesid rohkem kõrgemat maateadust ja looduslikku geograafiat, mis antud uurimistöös kontekstis ei ole relevantne. Siiski on töösse kaasatud üks progümnaasiumi õpik J. Kentsi poolt, kuna see oli üks vähestest kättesaadavatest õpikutest 1939. aastal mis käsitlesid kõiki maailmajagusid.

Viimaseks, valimisse kuuluvad vaid õpperaamatud, mis käsitlevad maailmajagusid, siinjuures Aafrika ja Aasia rahvaid. Sarnaselt tänapäevale, olid teatud raamatud fokusseeritud vaid Eesti ja naaberriikidele, või üldisemalt Euroopale.

Uurin ainult Aafrika ja Aasia rahvaid seoses 1918-1939 ajal kehtivale arusaamale kolmest inimtõust, õpikutes kasutatava nimetuse järgi: valge, kollane ja must tõug. Aafrika ja Aasia rahvaste kirjeldusi uurides saab uurida kahe teise „tõu“ kuvandit ja kuidas autorid presenteerivad rahvaste iseloomu ja kultuuri hariduslikus vormis. Euroopa rahvad või “valge tõu” rahvaid üleüldiselt ei ole töösse kaasatud, sest uurimistöös eesmärgiks on mõista autorite diskursust teistest “inimtõugudest”, sest autorid ise on eurooplased. Peale selle oleks Euroopa rahvaste uurimine muutnud uurimistöös ebavajalikult mahukaks, sest Esimese Vabariigi aegsed õpikud käsitlesid Euroopat ja teisi maailmajagusid eraldi õpikutes.

Märkimisväärse väärtusega on Samuel Sütti ja David Koppeli koostatud “Maateaduse õpperaamat algkoolidele”. Nende õpikud olid saadaval alates 1922. aastast 1938. aastani, mis

võimaldab jälgida kui palju mõjutasi erinevad muutused Eesti haridusmaastikul samade autorite väiteid ja ideid rassi teemal. Teistest autoritest leidub valimis selliseid õpikute koostajaid nagu J. Kents, A. Leht, E. Martinson, E. Markus, J. L. Jürgens ja K. Tasak, kes kuulusid loodusloo ja geograafia õpetamise toimkonda. (Algkooli loodusloo ja geograafia õppekavad 1927, lk 3)

Et viia läbi uurimust perioodilisemalt, on õpikud jagatud kolme mõttelisse ajaperioodi, mis lõppevad mingi olulisema sündmusega Eesti haridusmaastikul. Ajaloolise tausta peatükis avan sündmusi täpsemalt:

1. 1918. aastast 1923. aastani. Eesti Vabariigi iseseisvumisest kuni 1923. aasta usuõpetuse referendumini. Iseloomustab üldine materjalide puudus ja segane ajutine koolisüsteem.
2. 1928. aastast 1934. aastani. Uue algkooli õppekavast 1934. aasta koolireformi ja uue hariduspoliitika kehtestamiseni. Õppekava võttis eesmärgiks “selge ilmavaate loomise”, mis võib mõjutada õpikute ideoloogilisi seisukohti.
3. 1934. aastast 1939. aastani. Koolireformist 1939. aasta baaside lepingu ajani. Iseloomustab Pätsi koolireformi mõju õpikutele.

Oluline pidepunkt on ka 1934. aastast alates välja antud õpikud, sest koolireform oli suhteliselt ulatuslik ja oli tugevalt seotud patriotismi edendamisega kooliõpilaste seas. Lisaks olid selleks ajaks rassiteooria ja rassiline hierarhia juba kindlustanud endale koha Natsi-Saksamaa üldhariduses, mis omakorda võis mõjutada ka Eesti haridussüsteemi.

1.3 Märkimisväärsed muutused õppekavades 1918-1939

1918. aastal sai iseseisva Eesti jaoks prioriteediks jätta kõrvale tsaaririigi õppekavad ja luua emakeelne kool enda planeeritud õppekavaga. 11. novembril 1918 kõrvaldas Tallinna Õpetajate Selts erakorralisel koosolekul tsaaririigi Õpetajate Keskliidu kavad ja järgmisest päevas alustas tööd Haridusministeerium.³⁵ 30. novembril algas koolisüsteemi kujundamine valitsuse deklaratsiooniga venestamise ja saksastamise katsete lõpetamisest ja rahvuslikule alusele seadmisest.

---

³⁵ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 9

Samuti sätestati deklaratsiooniga, et “kõikide koolide valitsemine koondatakse ühe ministeeriumi võimkonda”³⁶. See tähendas, et koolide õppekavad muudeti tsentraalseks ja maakonniti ühetaoliseks, mistõttu erinevalt tsaariajast ei esinenud väga suuri erinevusi maakondade õppekavades. Siiski jäi maakonna ülesandeks rahvahariduse korraldamine ja juhtimine maakonna piires, ehk kõik mis puudutas eelarvet, õpetajate registreerimist ja aruandeid.²

Eesti Vabariigi demokraatliku ühiskonna põhimõtetega vastuolus olevad õppeained ja ideoloogiad kaotati õppekavadest. Algkoolides, mis kujutasid endast koolikohustust 9 kuni 14 eluaasta vanuses, sätestati ajutised õppekavad ja haridusmaastikul algas üleüldine üleminekuperiood.³⁷ Pearõhk asetati nüüdsest eesti keele, rahvaloomingu, kirjanduse, eesti ajaloo, maateaduse ning kodanikuõpetuse tundmaõppimisele.³ 1919/1920. õppeaastaks anti välja ka esimene iseseisvusaegne õppekava, mis oli ette nähtud 7-klassilisele koolile.³⁸

Haridusministeeriumi juhitud Eesti kool oli edasipüüdlik ja sihid olid seatud okupatsiooniaegsetest hariduse puudujääkidest vabanemiseks, ent vabariigi algusaastaid iseloomustab üpris märkimisväärne sõjajärgne kitsikus igasuguste vajalike õppevahendite osas. Sellest on arutletud toleaeelses aastatel 1919-1940 ilmunud kasvatusteaduslikus ajakirjas “Kasvatus”. J. Kents, kes on ka mitme geograafiaõpiku autor, kirjutas 1921. aastal maateaduse õpetajate olukorrast järgmiselt:

“Need, kes praegu maateadust õpetavad meie keskkoolides ja kõrgemates algkoolides, on end iseõppimise teel selle aine õpetamiseks enamvähem ette valmistanud ning peavad seda edaspidigi tegema, kui tahavad vähegi ajaga ühes sammu pidada /.../ Metoodilise kirjanduse puudus sellel on suuri takistusi teinud. Eesti keeles polnud midagi saada. Venekeelne kirjandus maateaduse metoodika alal oli sisuliselt ja arvuliselt üsna kehvapoolne, ning puudub juba teist kolmat aastat kirjandusturul täiesti. Saksakeelne maateaduse metoodika kirjandus, mis viimasel aastal meie Saksa raamatukauplustesse müügile ilmunud, on kaugelt suuremale osale õpetajateile kättesaamatu majanduslisil, osalt ka keelelisil põhjuseil.”³⁹

---

³⁶ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 9-10

³⁷ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 10-11

³⁸ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 12

³⁹ J. Kents (1921). *Maateaduse metoodika ilmumise puhul*. Lk 19

Üldiselt hakkas peale 1920. aastat koolide olukord paranema. Koolisüsteem muutus stabiilsemaks ja on näha, et õpikud muutuvad kvaliteetsemaks ja mitmekesisemaks. Meetodi peatükis sätestasin õpikud kolme perioodi: 1918-1923, 1928-1934 ja 1934-1939. Iga lõppev aasta iseloomustab Esimese Vabariigi hariduses ühte versta posti.

1923. aastal korraldati Eesti Vabariigi esimene rahvahääletus, kus otsustati usuõpetuse segase tuleviku üle Võimendatud Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei ja Tööerakonna üldisest antipaatiast usuteemal, võeti 1923. aastal Mihkel Martna poolt esitatud eelnõu usuõpetuse vabatahtlikuks muutmisest vastu.⁴⁰ See omakorda tähendas, et erinevates ainetes hakati järkjärgult võõranduma kiriklikust perspektiivist.

1928. aastal jõuti hariduslikel kongressidel seisukohani, et algkooli õppekavades tuleb parandada terminoloogiat ja õppeprogramme täiendada ning ümber korraldada. Uue õppekava eesmärk sõnastati konkreetset: “Algkooli esimene tähtsam ülesanne on kasvatus. Kogu õpetus algkoolis peab võtma oma sihiks laste kehalise ning vaimse arendamise ja kõlbla täiendamise, luues sellega aluse selge ilmavaate, kindla ning hea iseloomu ja teovõimsa isiksuse kujunemisele”⁴¹. Nii sätestati õppetöö algkoolides peamiselt kodumaise ainekogu ja oleviku elu ümber, seejuures soovitati algklassides vaid üldõpetust, hiljem klassisüsteemi. Maateaduses leidis uues õppekavas lisarõhku võõraste maade loodus, rahvas ja kultuur.⁴²

12. märts 1934 teostas Konstantin Päts riigipöörde, millega sätestas enda autoritaarse korra. Demokraatlik parlamentaarne valitsus kõrvaldati ja algas Eesti Vabariigi “vaikiv ajastu”. Koos poliitiliste pööretega oli uue valitsuse huviks ka hariduses rõhuda veel enam kasvatustööle, majanduse riiklikule reguleerimisele ja rahvaarvu suurendamisele.⁴³ 1933. aastal uueks haridusministriks saanud N. Kann oli peamine arvamusiider uue reformi kehtestamisel. Peale uut suunda kasvatuses, pääses 1934. aastal dekreet muuta üldhariduse omandamiseks vajalik aeg 11-lt aastalt 12 aastale ja muutis seni kestnud kaheastmelise üldhariduse asemel kolm astet.⁴⁴

---

⁴⁰ J. Valge (2016). *Tee esimese rahvahääletuseni*. Lk 64

⁴¹ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 51

⁴² Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Lk 53

⁴³ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. lk 71

⁴⁴ Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. lk 71-71

II Geograafiaõpikute rahvaste kirjeldused

2.1 1918-1923 aasta geograafiaõpikud

Sellest mõttelisest perioodist kasutasin nelja J. L. Jürgensi ja K. Tasaku õpikut, kuna Vabariigi algusaastatel olid need peaaegu ainukesed laialdasemalt kasutatud maateaduse õpikud. Lisaks on kaasatud 1923. aasta Sütti ja Koppeli maateaduse õpik. Valimis on täpsemalt:

1. J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus. Teine parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn, G. Pihlaka kirjastus 1918.
2. J. L. Jürgens ja K. Tasak (1919). Maadeteadus rahvakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele. Tallinn, G. Pihlaka kirjastus 1919.
3. J. L. Jürgens ja K. Tasak (1921). Maadeteadus rahvakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele. Teine parandatud ja täiendatud trükk. Tallinn, G. Pihlaka kirjastus 1921.
4. J. L. Jürgens ja K. Tasak (1923). Maateadus algkoolidele. Teine väljaanne, annete kaupa õppeaastate järele II (5. õppeaasta). Tallinn, G. Pihlakas'e kirjastus 1923.
5. S. Sütt ja D. Koppel (1923). Maateaduse õperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Aafrika, Aasia, Austraalia ja Ameerika. Tartu, Loodus 1923

Maailma rassidest on antud lühikene ülevaade igas õpikus täpselt sama moodi, mis ei ole üllatav, kuna igas uuritud aastakäigus on tegu samade autoritega. 1921. aasta õpikus (peaaegu identselt teistele aastatele), on jagatud rassid ehk "Rahvaste tõud" kolme kategooriasse, koos bioloogiliste kriteeriumitega:

1. Walge (Kaukaasia) tõug. "Sellel rahvatõul on walge läbipaistew ihunahk, palawas kliimas ka pruun. Juuksed on pehmed ja näo peal kasvab habe. Põhjapoolsemates maades on sellel

rahatõul enamasti walkjas juuksevärw, lõunamail. - must. Näojooned on korralikud ja otsaesine kõrge.”⁵⁹

2. Kollane (Mongooli) tõug. “See rahwatõug on kõige perekam. Tema ihukarw on kollakas, pruuni ja ka wasekarva läikega, nägu lai, suurte kõrgete põsenukkidega, nina madal, silmad enamasti kitsad ja seisawad wiltu. Juuksed on jämedad ja kõwad.”
3. Must (Neeгри) tõug. “Ihunahk on sellel rahwal must, pää pikergune, juuksed mustad ja käharad, nina lai ja huuled paksud.”⁵⁹

Mõistet „inimtõug“ selgitab õpik kui loodusliku kohastumust seoses erinevate kliimavõõtmetega, ehk darwinistlikult. Tuuakse välja ka põhjus miks mõnes piirkonnas elab rohkem inimesi kui teistes, mis on seotud „viljaka pinnase ja rikka loodusega“. Siinkohal on ka märgitud, et rahvastiku tihedusele ei ole oluline mitte ainult loodus, vaid ka inimese mõistus, mis autorite sõnul on Euroopa tolaeagse suurema rahvastikutiheduse põhjus (võrreldes Aafrikaga).⁶⁰ Millega annavad autorid mõista, et eurooplased on kõrgema intelligentsiga kui aafrikased.

Õpik täpsustab ka millised rahvad antud rasside hulka kuuluvad. Kaukaasia rassi alla lähevad eurooplased, hindud ja araablased. Mongoli rassi alla kuuluvad mongolid (õpiku järgi hiinlased, jaapanlased, korealased jt), Malai rahvad ja indiaanlased. „Neeгри“ rassi hulka kuuluvad Kesk- ja Lõuna Aafrika mustanahalised, hottentotid ja võsainimesed, Uus-Guinea paapud ja austraallased. Hotentottide all mõistetakse tänapäeval khoisani keelt kõnelevaid rahvad, seal hulgas ka „võsainimesed“, ehk bušmanid. Rasse on ka illustreeritud piltidega tüüpilisest rassi esindajast (vt lisa 1).

Laiema diskursuse mõistmiseks on töös võrreldud Eesti õpikuid ka omaaegsete Flaami õpikutega, mis on jaganud samamoodi inimesed kolme põhirassi, mis omakorda jagunevad ka alamrassideks. Peamiselt eristati eesti õpikutele sarnaselt kolme rassi erinevustega nahavärv, juuksevärv, silmavärv, pikkuses ja koljuehituses. Aga erinevalt eesti õpikutest on juba iga rassi kirjelduses vihjatud selgele intelligentsuse erinevusele, tuues eelkõige esile arvukalt valgest rassist teadlasi ja leiutajaid. Kollast rassi hinnatakse kui aktiivsete ja kannatlikena, kes siiski enda

---

⁵⁹ Jürgens, Johannes L. ja Tasak, Kaarel (1921). *Maadeteadus rahwakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele*. Lk 65

⁶⁰ Jürgens, Johannes L. ja Tasak, Kaarel (1921). *Maadeteadus rahwakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele*. Lk 64

kultuurilt väga erinevad valgest rassist. *Neegri rassi* iseloomustatakse vähese aktiivsusega ja madala kultuuritasemega, tuues välja et „enamus neist elavad hüttides“.⁶¹

1923. aasta Sütti ja Koppeli õpikutes ei esine peaaegu mitte ühtegi mõttelist erinevust võrreldes 1930-1938 aastate maateaduse õpikutega samadelt autoritelt. Seetõttu on Sütti ja Koppeli õpikuid käsitletud vaid perioodis 1930-1934.

2.1.1 Aafrika rahvad

Mustanahalisi kui rassi, kirjeldatakse täpsemalt iga õpiku Aafrika peatüki osas ajale kohaselt kui “must inimtõug”. Rahvaste ja rasside kirjeldus on 1918. aasta õpikus sisuliselt mahukas, koos paljude illustratsioonidega erinevatest kultuuridest ja tüüpilistest inimestest. Pearõhk on õpikus asetatud siiski üldgeograafiale, kaasaarvatud piirkondlikele taimedele, loodusnähtustele, loomadele ja muudele loodusteamadele.

Peatükis “Rahwas”, on 1918. aasta õpikus kokku võetud Aafrika rahvad järgmiselt: “Afrikas elab umbes 200 milj. Inimest, kuid mitte igal pool ühepaksuselt. Kõige tihedamalt elab rahvast Guinea lahe rannamaadel ja Sudanis /.../ Afrikast leiame musta, walget ja kollast tõugu rahwaid. Kaugelt suurem osa Afrika rahwastest on aga musta tõugu. Nad elawad Kesk- ja Lõuna-Afrikas, umbes 15. Põhjälause-kraadilt lõuna pool. Suurem jagu Afrika musta tõugu rahwastest on neegrid. Teistest musta tõugu rahwastest eraldawad endid neegrid pika päälüü, mustade käharate juukste, laia tõmbi nina ja paksude mokaade läbi. Ihunahk on nendel must wõi tume pruun.”⁶²

1918. õpik jätkab Aafrika mustanahaliste kirjeldust peamiste tegevusaladega: “Neegrid on kaunis kõrgele kultura järjele jõudnud. Nad elawad suuremalt jaolt kindlates asupaikades. Sudanis ja Kesk-Afrikas elawad suguharud hariwad põldu, sest siin sajab küllalt wihma; Lõuna-Afrika sawannides ja rohtlaantes aga kaswatatakse karja. Kõik neegrid armastawad kaubitsemist.”⁶³

Stereotüüpiliselt on autor üldistanud mustanahalisi väitega „kõik neegrid armastavad kaubitsemist“. Selline arusaam samas ei olnud omane ainult Eesti maateaduse õpikutele. Koloniaalse Flaami geograafiaõpikust leiab Aafrika rahvaste peatükist sarnase kirjelduse, Aafrika

---

⁶¹ Nick Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

⁶² J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 121

⁶³ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 122

mustanahalisesest kui „sündinud kaupmehest“. Ühes 1939. aasta Flaami õpikus on kirjutatud: „Neeger on sündinud kaupmees, olles andekas nii vahetus kui ka müügiostustes. Talle meeldib reisisida kaugemale avalikele turgudele, et midagi müüa või osta lihtrõivaid.“⁶⁴ Flaami õpikud sisendasid Aafrika rahvaste koloniseerimise vajalikkust, kuna mustanahalistel puudus võime leiutada või enda ühiskonda arendada, ent samas omasid teatud oskuseid (nn müügiostus). Millest tulenevalt sai nende ühiskond arendada vaid nn arenenuma tsivilisatsiooni abiga.⁶⁴

Jürgensi ja Tasaku õpikust ei ole võimalik sellist tagamõtet leida. Kuigi selgelt ei ole Sudaani ja Kesk-Aafrika rahvaid kirjeldatud kui arenenud rahvast, kuna väide „kaunis kõrgele kultura järjele jõudnud“ ei vihja mitte kõrgele kultuurile, vaid arengule korilusest paikseks muutumisele ja vihmastes piirkondades põllu harimisele.

Koloniseerimist toetavatele seisukohtadele räägib eesti õpikutes vastu ka alapeatükk Aafrikas paiknevatest eurooplastest. Nimelt ei proovi autorid õigustada eurooplaste koloniaalvaldusi ja nende tegevusi Aafrikas, märkides: “Oma asumaadest saavad eruooplased suurt kasu: nad toovad säält mitmesugusid kallid loodusesaadusi ja müüvad säält maa rahvale oma wabrikukaupa. Wäga lagedasti on aga Afrika pärisrahwal eurooplaste rõhumise all palju kannatada. Osalt selle tõttu ei ole misjonäride tegewusel, kes siin ristiisku püüawad laiali laotada, mitte nimitamisewäärarki tagajärge.”⁶⁵ 1918-1923 perioodis ei ole Aafrika peatükis võimalik leida kindlaid seisukohti koloniseerimise moraalsusest, ent selgelt ei ole eitatud eurooplaste negatiivset mõju Aafrika pärismaalastele. Kuigi ei saa väita, et autorid otseselt taunivad koloniseerimist, ei ole erinevalt Flaami õpikutest võetud terve Aafrika peatüki vältel kindlat seisukohta koloniseerimise vajalikkusest.

Samas 1923. aasta Jürgensi ja Tasaku õpikus ei kasutata enam sõna “rõhumine”. Bušmanite kohta on märgitud: “Wõsainimesed seisavad väga madalal haridusejärjel. Nad elawad metsloomade püügist. Eurooplased on neid lõunapoolsetest wiljarikastest maakohtadest põhja poole - wiletsatesse kõrbetaolistlesse maakohtadesse tõrjunud.”⁶⁶ Pärismaalaste rõhumine on välja toodud, ent teises sõnastuses. Miks eelnev väide misjonäridest puudub, on seletatav 1923. aasta

---

⁶⁴ Nick Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

⁶⁵ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 123

⁶⁶ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1923). *Maateadus algkoolidele. Teine wäljaanne, annete kaupa õppeaastate järele II (5. õppeaasta)*. Lk 111

usuõpetuse referendumiga, mistõttu misjonäride tegevusest arvatavasti puudus vajadus kirjutada. Üldiselt ei ole 1918-1923 perioodis ei ole Aafrika peatükkidest võimalik leida kindlaid seisukohti koloniseerimise moraalsusest, kuigi kahes eelnevas tsitaadis on autorid vihjanud põliselanike rõhumisele eurooplaste poolt. Ülejäänud kirjeldavad alapeatükid eurooplaste valdusi Aafrikas pigem neutraalselt, jäädes piirkonna kirjeldustes faktipõhiste aspektide juurde (majandus, üldgeograafia, usk jt).

Kuigi autorid on koloniseerimisele omistanud negatiivseid märksõnu, ei ole kirjeldatud Aafrika mustanahalisi võrdväärseks teistele rassidele. Peatükis, kus kirjeldatakse Sudaani piirkonna loodust ja rahvaid, leiab väga palju üldistatud, kohati äärmiselt stereotüüpseid väiteid Sudaani mustanahaliste rahvaste kohta. Erinevate rahvaste kirjeldustes leiab fraase:

“Neegrid armastavad väga kõiksugu ehtasju: kaela-, käe- ning jalavõrusid ja kõrwa- ning ninarõngaid.”⁶⁷

“Oma iseloomu poolest on neegrid erksa waimuga, aga väga kergemeelsed. Rõõmus meeleolu võib nende juures ruttu kurwaks muutuda. Niisuguse rutulise meeleolu muutmise poolest tuletawad neegrid meile lapsi meelde.”⁶⁸

Aafrika mustanahalistest hõimudest jääb kuvand kui edevatest, kergemeelsetest ja lapsikutest rahvastest. Mis omakorda teeb selgemaks autorite arusaama rassidevahelisest erinevusest. Selline arusaam on ka iseloomulik flaami koloniaalajastu õpikutele. Flaami õpikutes leiab kirjeldusi mustanahalistest kui arengus maha jäänud inimrassist. Väidetavalt on nende mälu lühike keerulisemates alades, mistõttu ei salli nad raamatuid. Peale selle on nad suure kujutlusvõimega ja on väga aldid liialdatud üldistamisele, mida võib seletada mustanahalise intellektuaalsete võimete vähenemisega läbi aastate.⁶⁹

Sarnaseid kirjeldusi leiab õpiku Kesk-Aafrika kirjeldusest, kus tutvustatakse õpilastele täpsemalt “bantu neegrite” rahvast ja nende kombeid. Selle nime all on kokku võetud Aafrika bantude erinevad etnilised grupid, keda on tänapäeval kokku umbes 85 miljonit inimest ja kõnelevad üle 500 erineva keele Nigeri-Kongo keelepuust.⁷⁰ Nende kirjeldusest mõned lõigud:

---

⁶⁷ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 136

⁶⁸ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 146

⁶⁹ Nick Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

⁷⁰ Britannica entsüklopeedia toimetajad (2011). *Bantu peoples*. Encyclopædia Britannica, kasutatud 01.04.2020: <https://www.britannica.com/topic/Bantu-peoples>

“Neeгри suguharude wahel leidub mitmes kohas wäheima kaswuga rahwaid, kelledel Lõuna-Afrika wõlainimestega sarnadus on. Ihunahk on nendel heledam kui neegritel. Nad räägivad ise keelt, millel neegrite keelele sarnasust ei ole. Läbistikku on nad 4 jalga kõrged.”⁷¹

“Kesk-Afrika kirdepoolsetes maakondades leidub musta tõugu suguharusid, kes walget tõugu Hami suguharudega segatud on. /.../ Karjakaswatamise kõrwal on rööwimine ja riisumine nende päättö. Ka mangbattud lööwad sõjawangisid ja oma rahwa surnuid. Need suguharud on kõik pika kaswuga (6 jalga).”⁷¹

Need lõigud annavad selgust 20. sajandi alguse arusaamale rassidest. Lauset „ihunahk on nendel heledam kui neegritel“ saab mõista kui teatud erinevust nõ „ideaalsest neegri inimtõu esindajast“. Sama arusaama väljendab ka teine lõik, mis kirjeldab rahvaid kui valge ja musta rassi segu.

Jürgensi ja Tasaku õpikutes ei ole otseselt rahvaste kirjeldamisel lähtunud ainult ühe inimtõu iseloomuomadustest, vaid Aafrika rahvaste kirjeldus põhineb peamiselt põliste suguharude kirjeldamisest, kelle wahel esinevad nii iseloomus kui ka välimuses märkimisväärsed erinevused. Siiski võib ülaltoodud tsitaatidest järeldada, et teatud üldistused tervest rassist olid aktsepteeritavad, Aafrika näol mustast „inimtõust“ tulenevalt ja selle ideaalsest esindajast.

Üldjuhul peetakse Troopilise ja Lõuna-Aafrika kultuure vähearenenuks, vaid mõned rahvad on jäänud paikseks ja võimalusel harivad põldu. Aafriklaste iseloomu on läbivalt kirjeldatud kui lapsikut, edevat ja sõjakat. Mustanahalised vihastavad kiiresti ja samas võivad väga kiiresti uuesti röömsaks muutuda. Nad armastavad väga igasuguseid ehteid ja enda väljanäitamist, sarnaselt meeldib kõigile kaubitseda.

Selline kuvand jääb sarnaseks kõigis 1918.-1923. aasta Jürgensi ja Tasaku õpikutes. Peamine erinevus Aafrika osas on, sõnastuse muutumine aastate lõikes ja pealtnäha märkamatud erinevused sisu pikkuses.

---

⁷¹ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 153

2.1.2 Aasia rahvad

Õpik määratleb enamuse Aasia rahvaid „mongoli inimtõu“ alla, samas araablased ja hindud on määratud „valgeks inimtõuks“, nagu rasside klassifitseerimise peatükis näha. 1918. aasta õpiku alguses jagab õpik asiaadid kahte harusse:

1. Mongoli haru. “Selle suguharu ühed rahvad elavad Põhja- ja loodepoolses Asias. Kehaehituse ja välimuse poolest on nende rahwaste wahel suur wahe. Nende hulka arwatakse mongolisi, Siberi pärisrahwaid, kalmõkkisid, kirgisisid ja türklasi. Keel on nendel kõigil mitmesilbiline. Selle suguharu teised rahwad (hiinlased, japanlased, Tibeti ja Indo-Hiina elanikud) elavad kagupoolses Asias. See on kõige rahwarikkam suguharu maa pääl (üks weerand terwest inimesesooist). Keel on nendel rahwastel ühesilbiline.
2. Malai haru. “Selle suguharu rahwad elavad Malakka poolsaare lõunapoolses jaos ja kagupoole Asia saarte pääl.”⁷²

Kõige enam haritud rahvasteks loetakse Hiinas, Indias ja Mesopotaamia lauskmaal elavaid rahvaid, kuna nad on olnud paiksed juba enne Kristuse sündi ja omades enda teadust, kirjandust ja märkimisväärset arhitektuuri, hindab õpik neid kui kõrgele järjele jõudnud rahvast. Madalaks kultuuriks hindab õpik Aasia rahvaid, kes kesk-, edela- ja kirdepoolse Aasia kiltmaadel, kuivades rohulaantes ning kõrbes elavad. Põhjuseks nende rändav eluviis ja elatumine looma- ja kalapüügist.⁷²

Autorid on Aasia sissejuhatuses kindlalt võtnud seisukoha eurooplaste dominantsusest aasialaste üle. Täpsemalt on kirjeldatud: “Meie ajal on tugewamad ja kindlama iseloomuga eurooplased suure jao Asia rahwastest enda alla heitnud. Suurem jagu Asia rahwastest elavad iseseiswates riikides, milledest mõned Europa haridust omandada püüawad. Kus asialased europlastega ligemalt kokku puutuwad, sääl on nende elu ja olu märksalt muutuma hakanud. Iseseiswatest riikidest on kõige suuremad Hiina, Japan, Türgimaa ja Persia. Europa riikide asumaadest on siin Wene, Inglise, Hollandi ja Prantsuse omad kõige tähtsamad.”⁷³

---

⁷² J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 17

⁷³ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 18

Esineb teatud vastuolu Aafrika peatükile, kus oli koloniseerimist on kirjeldatud peamiselt faktipõhiselt, koos teatud negatiivse märksõnaga. Aasia kolonisatsiooni osas on autorid välja toonud märkimisväärse õigustuse, märkides, et eurooplastega kokku puutumisel on Aasia rahvaste elu paranenud. Samas esineb ka Aasia peatükis teatud märkus eurooplaste negatiivsest mõjust seoses maksudega. Näiteks on kirjeldatud inglaste poliitilist tegevust Indias: „Europa kultura väljalaotamiseks Indias on inglased palju töötanud. Nad on pärisrahvale hulga koolisid ning Bombays ja Kalkuttas ülikoolid asutanud. Siin juures wõtawad nad aga India rahwa käest kõrgeid maksusid, mille tõttu indialased väga waesed on.”⁷⁴

Õpikus leiduvatest hinnangutest eurooplaste mõjust koloniaalmaadele ei saa järeldada, et autoritel esines poliitilist kallutatust koloniseerimise õigustamiseks.

Aasia rahvaste peatükis kirjeldatakse rahvaid peamiselt vaid piirkonniti. Vähem leiab üldistatud stereotüüpilisi väiteid nagu „kõikidele mongolitele meeldib x“, mida võis leida Aafrika rahvaste kirjeldustes.

Samas võib märgata teatud stereotüüpe rahvaste endi kirjeldustes. Väike-Aasia peatükis on erinevalt kõikidele teistele autoritele kirjeldatud sisulisemalt türklasi. Oma välimuselt, ei ole õpiku järgi türklased tüüpilised rassi esindajad, sest on seganud ennast aastate jooksul pidevalt „valge tõuga“. ⁷⁵ Mis on järjekordne hea näide rasside klassifitseerimisest tuginedes nn ideaalse tõu esindajale.

Türklaste iseloomu on kirjeldatud järgmiselt: “Türklased on väga waprud, õiglased ja wõõraste wastu lahked. Nendel on aga wähe ettewõtmisejõudu ja iseloomu kindlust. Walitsus on Türgimaal väga wilets: seaduse ja õiguse asemel walitsewad ametnikkude omawoli ja hääksarwamine. Hariduse eest ei kanta sugugi hoolt. Talupojad ägawad raskete maksu koormate ja sõjawäe-teenistuse ikke all. Sellepärast on nad väga waesed, maa looduserikkuste pääle waatamata. /.../ Kauplemiseks ei ole türklastel annet ega osawust. Kauplemine on kõik armenlaste ja greeklaste käes.”⁷⁶

---

⁷⁴ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 54

⁷⁵ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 23

⁷⁶ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 23-26

Kuvand, mida õpik türklastest loob, on kui rahvus, kes on omandanud palju positiivseid omadusi, osaliselt kuna on segatud valge rassiga. Näiteks on nad pikemad, ilusate riiete ja kõrgema kultuuriga. Ent kuigi türklased on õiglased ja lahked, ei ole nad rahvusena usaldusväärsed, sest nad on rohkem järgijad kui ettevõtjad. Samuti sarnaselt Aafrika rahvastele esitatakse üldistusi türklaste iseloomust ja oskustest.

Araablasti defineeritakse kui Arabia poolsaare piirkonnades elavaid rahvaid. Eraldatud on “paremad ja rikkamad” piirkonnad, milleks on Hedihis ja Jemen Punase mere kaldal.⁷⁷ Peamisteks rahvagruppideks on araablased, kes elavad kindlates asupaikades, ja rändrahvasteks silemaal asuvad karjakasvatajad beduiinid.⁷⁸

Araablaste iseloomu on kirjeldatud järgmiselt: “Arabia iseloomus paistavad meile kõige päält wabaduse-armastus ja uhkus silma. Selle kõrwal paneme aga ka enesekasu-püüdmist, ahnust ja werehimu tähele. Looduse poolest waese kodumaa tõttu elavad arablased söögi ja ihukatte poolest väga lihtsalt. /.../ Arablased on väga anderikas rahwas. Keskajal asutasiwad arablased Lääne-Asias, Põhja-Afrikas ja Hispaanias suured riigid. 11. -13. aastasajani oliwad nad kõige kõrgema haridusega rahwas maa pääl.”⁷⁹ Oluline on märkida, et Jürgensi ja Tasaku 1923. aasta õpikus sellist kirjeldust enam ei leia. Üldiselt ei ole 1923. aasta õpikus araablasti üheks kategoriseeritud, vaid käsitletakse lühidalt Lääne-Aasia rahvaid. Siiski kirjeldatakse araablasti kui „valge inimtõu“ liikmeid, kuigi teatud määral erinevad tüüpilisest „valge tõu“ esindajast.⁸⁰

Lõuna-Aasia peatükis leiab India alapeatüki, mida kirjeldatakse piirkonniti kui Ees-India poolsaart, mida piirab põhja pool Hindustani madalik ja Himaalaja mäestik. Indialaste all mõistab õpik hindusid erinevatest piirkondadest. Õpik kirjeldab tavalise hindu välimust: “Nad on keskmise kaswuga inimesed. Nendel on pruunikas ihukarw, pikergune silmnägu, suured silmad ja mustad läikiwad juuksed.”⁸¹

---

⁷⁷ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 32

⁷⁸ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 32-33

⁷⁹ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 34

⁸⁰ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1923). *Maateadus algkoolidele. Teine wäljaanne, annete kaupa õppeaastate järele*. Lk 135-141

⁸¹ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 50

Õpikus on hinnatud hindude kultuuritaset üsna kõrgele, kuna on tegu ühe vanema kultuurrahvaga, kes oli juba pikemat aega olnud kõrgelt haritud. Hindude bioloogiliste omaduste kirjeldus on ise üsna lühike.

Bioloogiline kirjeldus hiinlastest on lühike, ent rõhutatud on hiinlaste kultuuri ebavõrdsust võrreldes Euroopaga ja autorite arvates ei ole hiinlaste eluviisid muutunud sajandite jooksul. Õpik kuvab hiinlaste kultuuri positiivses valguses, tuues välja erinevate filosoofiate suursugusust ja tähtsaid leiutisi mis levinud kogu maailma. Hiinlaste välimust on kirjeldatud järgmiselt: “Hiinlased on keskmise kaswuga, walkjaskollase ihunahaga inimesed. Silmad on nendel wiltu ja nina lai. Habe ja wurrud on nendel õredad. Päälae ajawad nad paljaks ja kukla pääl kannawad nad pikka juuksepletti. Ihukatteks on hiinlastel tumesinine puuwillane laiade käistega kuub, sellest samast riidest püksid ja kerged paksude taldadega kingad. Naesterahwa riided on meesterahwa omade sarnased.”⁸²

Samuti on autorid kiitnud hiinlaste töökust, väites: “Hiinlased on wirgad ja usinad töötægijad, kes ruttu iga tööga ära harjuwad. Oma töö eest nõuawad nad wäga wäikest tasu, sest nendel on wähe elutarwitusi.”⁸³ Ent autorid toovad selle kõrval välja kultuurilise probleemi, mis jättis hiinlaste arengu eurooplastest kõrvale. Nimelt, kuigi hiinlased peavad lugu kooliharidusest, kes riigiteenistusse astuda tahab, peab tegema ridamisi rasked eksameid (rõhutatud hiina keele kirjasõna äärmist keerukust) ja sellele vaatamata on ikka palju kirjaoskamatu. Peale selle seisneb Hiina haridus vanade kirjanike tööde uurimises. Nende põhjuste tõttu on väidetavalt hiinlased eurooplastest meeletult maha jäänud.⁸⁴ Ja sellele vaatamata: “Siiski waatawad nad sagedasti põlgsusega Europa hariduse pääle ja wihkawad europlasi. Selle pääle vaatamata, on siin europlaste mõju alatasa kaswanud.”⁸⁵

Jaapanlasi tutvustatakse järgmiselt: “Japanlased on kollast tõugu rahwas. Nad on hiinlastega lähedalt sugulased, aga saarte pärisrahwaga ainudega ja lõuna poolt tulnud

---

⁸² J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 65-66

⁸³ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 68

⁸⁴ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 70

⁸⁵ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 71

masailastega segatud.”⁸⁶ Keskmise jaapanlane on välimuselt hiinlasest lühikesem ja suurema habemega. Samuti on jaapani naised jaapani meesest palju väiksemad, aga õpik kiidab jaapan naisi väitega: “Naisterahwad on siin palju kenamad ja meeldiwamad kui teistes Ida-Asia maades.”⁸⁶

Jaapanlaste kultuuri osas on kirjeldatud peamiselt nende kaubandust ja käsitööd, ent on ka selgelt välja toodud Euroopa mõju Jaapanile: “Japanlased elasiwad väga kaua teistest rahwastest lahus. Alles 50 aasta eest saiwad europalased luba Japanisse tulla. Sellest ajast saadik hakkasiwad jaapanlased Europa haridust omandama. Nad wõtsiwad kõiki Europas tehtud leidusi tarwitusele, ehitasiwad raudteesid ning telegrafisid ja alutasiwad Europa eeskujul sõjawäge ning sõjalaewastiku.”⁸⁷

Aasia rahvaid on üldiselt liigitatud „kollase inimtõu“ esindajateks ja erinevate rahvaste peatükkides peavad autorid selgelt välimuse kirjeldust oluliseks. Pigem on teemat käsitletud kultuuripõhiselt, kus piirkonniti erineb “kollane tõug” teistest, mis on seotud nende keskkonna ja teiste tõugudega segamisega. Käsitletud on veel palju teisi Aasia rahvaid, nagu näiteks tiibetlased, mongolid, Kaukaasia rahvad, Türgi-tatari rahvad ja teisi. Selle uurimistöo mahu kokkuhoidmise tõttu, olen kirjeldanud vaid õpikus kõige pikema sisuga rahvaid.

Sarnaselt eelnevale peatükile aafriklastest ei ole õpikud aastate lõikes 1918-1923 väga erinevad. Erinevus seisneb peamiselt üksikutes sõnastuse erinevustes ja kirjapildi muutumises. Selles peatükis kasutasin tsitaate vaid 1918. aasta õpikust, aga järgnevate aastate õpikutes leiab igale väljatoodud tsitaadile sõnasõnalisi vasteid.

---

⁸⁶ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 78

⁸⁷ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 80

2.2 1930-1934 aasta geograafiaõpikud.

Käsitletavast perioodist on kasutatud kokku neli õpikut. Kolm neist on Süttilt ja Koppelilt ja teiste autoritega võrdluseks kaasatud ka õpik E. Markuselt. Kronoloogilises järjekorras:

1. Sütt, Samuel ja D. Koppel (1930). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 4. parandus.
2. Sütt, Samuel ja D. Koppel (1931). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta: Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 5. parandus.
3. Sütt, Samuel ja D. Koppel (1932). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 6. parandus.
4. E. Markus (1932). Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk.

Sarnaselt esimesele perioodile, klassifitseerivad ka Sütt ja Koppel inimesed kolme erinevasse rassi, nn „inimtõugu“ (koos illustreeriva pildiga, vt lisa 2):

1. „Kaukaasia (valge) ehk vahemere tõug (935 milj.) levib Euroopas, Põhja-Ameerikas, Edela-Aasias ning Indias. Kuid nüüd leidub neid üle terve maa; iseäranis palju on neid Ameerikas ja Austraalias. Pehmed juuksed on põhjarahvastel heledad, lõunarahvastel mustad. Kaukaasia tõugu kuuluvad pea kõik Euroopa rahvad, peale nende veel araablased, pärslased, hindud jne.“
2. „Mongoli ehk turaani (kollane) tõug (500 milj.). Nad asundavad suurema osa Aasiat. Selle tõu tunnused on kollakas nahavärvus, kõrged sarnad (põsenukid), kitsad viltused silmad, hõre habe ja tumedad juuksed. Siia kuuluvad niihästi loodus- kui ka kultuurrahvad, nagu hiinlased ja jaapanlased. Mongoli tõugu rahvase sekka arvatakse tihti ka malailasi (60 milj.), kes elavad Lõuna-Aasia poolsaartel. Malai ja Vaikse ookeani saartel. Mongolitest erinevad nad peaaesjalikult pruunika nahaerinevusega, Erilise ameerika tõu moodustavad indiaanlased, punaka kuni punakaspruuni nahaga (37 milj.)“
3. „Neeгри (must tõug) (125 milj.) võtab oma alla pea terve Aafrika. Need rahvad on musta nahaga, tugevate lõualuude, laia nina ja paksude huultega. Musta tõu hulka loetakse ka veel

Austraalia ja Melaneesia ning Mikroneesia saarte elanikud. Need rahvas seisavad enamasti väga madalal kultuuritasemel.“⁸⁸

Õpikutes on inimrasse mõistetud kui erinevatele kliimavöötmete ja maakohtade erinevuste tõttu tekkinud kohastumusi, ehk darvinistlikult. Millest tulenevalt erinevad inimesed füsioloogiliselt, aga ka vaimselt: “Inimesed elavad perekondade kaupa, need liituvad suguharudeks ja moodustavad rahva. Ühes koos elades loovad inimesed eneste vahel tarviliku korra - neil on usk ja valitsus. Kuid elades mitmesugustes maakohtades ja kliimavöödes erinevad inimesed üksteisest. Nii muutub lõunamaa inimeste nahk põletavate päikesekiirte käes tumedaks. Põhjamaade elanikud on külmale vastupidavad. Mitmesuguste tunnuste (nahavärv, juuksed, kehaehitus, pea ja näo kuju), aga ka vaimliste omaduste (keel) põhjal võib inimkonda liigestada tõugudeks ehk rassideks.”⁸⁹

Biologiseerivad aspektid on jäänud võrreldes esimese perioodiga suhteliselt sarnaseks. Samamoodi on peamiselt tõuge omavahel eristatud nahavärvi, juuksevärvi, koljuehituse ja üldiste näo osadega (nina, huuled). Otsekohesemalt on seekord välja toodud aafriklaste üldine madal kultuuritase, kuigi esimese perioodi Aafrika peatükist leidis sarnase seisukoha.

2.2.1 Aafrika rahvad

1930.-1934. aasta Sütti ja Koppeli õpikutes pole võrreldes Jürgensi ja Tasaku õpikutega kirjutatud Aafrikast sama sisukalt. Sissejuhatuses kirjeldatakse teatud geograafilisi asukohti ja rahvastikut on kujutatud tervet Aafrikat kattev mõtteline kaart, mis nimetab rahvaid eri regioonides (vt lisa 3).

E. Markuse õpiku „Inimene“ peatükis on kirjeldatud mustanahalist sarnaselt teistele õpikutele “Neeger on tüüpiline musta tõu esindaja. Ta nahk on must, pea pikk ning kitsas, otsaesine madal, huuled paksud, juuksed käharad.”⁹⁰ Need bioloogilised aspektid on ühilduvad ka Sütti ja Koppeli õpikute arusaamaga aafriklaste erinevusest musta naha, tugevate lõualuude, laia nina ja paksude huulte poolest.

---

⁸⁸ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Lk 202-204

⁸⁹ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Lk 202

⁹⁰ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Lk 59

1930. aasta õpiku Sudaani peatüki “Elu savannis” osast leiab esimese täpsema kirjelduse mustanahalistest. Eristatakse bantu ja sudaani neegreid, kes väidetavalt eristuvad üksteisest keelemurraku poolest, kuna välimus väga erinev ei ole. (1939: 155) Nende iseloomu on kirjeldatud lühidalt: “Neegrid on noores eas väga andekad. Nad õpivad ruttu selgeks võõrad keeled, lugemise ja kirjutamise, pärast läheb nende arenemine väga aeglaselt. Neil ei ole püsivust.”⁹¹

Iga uuritud õpik Sütti ja Koppeli poolt kordab sama väidet mustanahaliste madalast arenguvõimest, mis tähendab autorite kindlat seisukohta nende iseloomuomaduste olulisusest rahva mõistmisel. See ühildub ka Jürgensi ja Tasaku õpikute arusaamaga aafriklaste kergemeelsusest ja teatud lapsikusest, mis on seotud mustanahaliste arenguvõime seiskumisega peale lapsepõlve. See arusaam oli levinud ka laiemalt, näiteks flaami õpikud on samuti välja toonud iseloomustavate omadustena mustanahaliste lühikese mälu ja aastate jooksul väheneva intellekti. 1939. aasta flaami õpikus väidetakse, et mustanahalisel on võime imiteerida tegevusi, ent tal puudub võime ise jõuda järeldusteni.⁹² Sellest saab järeldada, et Sütti ja Koppeli õpikute kirjeldus mustanahaliste iseloomuomadustest lähtus laiemast

E. Markuse 1932. aasta õpikust leiab veel ühe eriskummalise ülesande mustanahaliste teemal. Nimelt on mustanahaliste välimuse paremaks mõistmiseks on antud klassile vastamiseks sellised küsimused: “Teie ees seisab teie kaasõpilane. Raamatus näete neegri pilti. Võrrelge neegrit oma kaasõpilasega. Võrrelge neegri otsaesist kaasõpilase otsaesisega. Kummal on madal ning kummal kõrge otsaesine? Vaadeldge neegri nina; huuli; pea kuju. Otsige eneste keskelt lühi- ning pikapealisi isikuid. Missugune naha värv on neegril? Missugusse tõugu kuulub neeger? Kus levib must tõug? Miks tätoveerivad ennast neegrid?”⁹³

Kuigi tänapäeva mõistes on selline ülesanne koomiline, näitab see kui tähtis oli autori jaoks erinevuste välja toomine. Ülesanded nina, pea kuju ja huulte erinevusest pidi näitama õpilasele interaktiivsel kujul mis moodi rassid bioloogiliselt ei sarnane.

Üldjoones ei erine Sütti, Koppeli ja Markuse õpikud enda arusaamast rassidest, rahvastest ja nende omistatud bioloogilistest omadustest üldise mõttevooluga Euroopas (flaami õpikute näitel) ja 1918-1923 aasta õpikutega. Peamine märgatav erinevus on seoses erinevate rahvaste

---

⁹¹ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Lk 155-156

⁹² Nick Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

⁹³ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Lk 118

kirjelduste mahuga, mis oli eelmisel perioodil detailsem. Eurotsentristlikud positsioonid ei ole otseselt märgatavad, kuigi saab luua seose õpikus väljendatud musta rassi iseloomuomaduste alaväärsusest eurooplastele.

2.2.2 Aasia rahvad

Sütti ja Koppeli õpiku Aasia peatükis kõige esimeste rahvastena on välja toodud Põhja-Aasia rahvad, täpsemalt samojeedid, kirgiisid ja turkmeenid. Mõne lausega on kirjeldatud nende rändavat eluviisi, toitu, riietust ja islami usku, aga liiga lühidalt nendest järelduste tegemiseks. Sarnaselt ei paku E. Markuse õpik peale suurrahvaste piisavat materjali.

Kesk-Aasia peatükis on täpsemalt kirjutatud mongolitest ja sellest tulenevalt on antud ülevaade mongoli inimtõust, mille alla kuuluvad peale mongolite ka tiibetlased, hiinlased, jaapanlased jt.⁹⁴ Mongoli tõu esindaja tavalist välimust on kirjeldatud üsna sarnaselt eelnevatele õpikutele: “Mongolid on enamasti väikest kasvu, laia näo ja pisut viltuste silmadega; juuksed on neil mustad ja karedad, habe puudub või on väga hõre. /.../ Mongolid on tugeva kehaehitusega ja harjunud kõigi vintsutustega. Mongol käib sajad verstad ratsutades kaamelil 30° - 40° külmaga metsikus kõrves, ilma et see talle viga teeks ”⁹⁴ Mongolite iseloomu on iseloomustatud kui ausat, jutukat ja heasüdamlikku, kes võtab alati hea meelega külalisi vastu.

India rahvaid ei ole õpikutes laialdasemalt käsitletud, hindudest või indalastest üldisemalt leiab vähe iseloomustavat kirjeldust. Samas on mitu korda välja toodud hindude kõrge kultuur mis “vanal ajal ulatus Euroopassegi” ja India kastisüsteem.⁹⁵ Alapeatükis “India - imede maa”, kirjeldatakse India kauneid templeid, rikkust ja hindude religiooni. On ka välja toodud et India on omakorda ka “vilets maa”, sest kuskil ei sure iga aastaga rohkeim inimesi näljasurma või nakkushaigustesse kui Indias.⁹⁶

E. Markuse õpik samuti ei ole sisukalt kirjutanud India rahvastest, ent on kajastanud samu asju mida Sütti ja Koppeli õpik. Mõlemas õpikus on ka välja toodud inglaste koloniaalvõim. E. Markuse õpikust leiab koloniaalpoliitikat toetava remargi: “Inglased hoolitsevad heakorra eest

---

⁹⁴ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 83

⁹⁵ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 117

⁹⁶ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 109-110

Indias. Sinna ehitatakse raudteid, rajatakse telegraafiine, asutatakse sadamaid. Vallutades India, tõi Inglismaa siia rahu, Inglaste valitsuse ajal algas Indias majanduslik tõus: hakati suurel määral kasvatama puuvilla, tarvitama kunstlikku niisutust jm.⁹⁷

E. Markuse õpikus ei leia negatiivseid märksõnu koloniaalpoliitika osas. Võrreldes eelneva perioodi õpikutega ei ole koloniseerimise mõjusid täpsemalt kirjeldatud, ent ülalolevast näitest on näha, et üldiselt kirjeldas autor vaid positiivseid aspekte. Koloniseerimise õigustusi leidub ka muudes osades, näiteks on märgitud Aafrika peatükis, et eurooplased vallutasid Aafrika kuna pärismaalased pole suutnud rajada ühtegi iseseisvat riiki. Mis omakorda tõi Aafrika rahvastele suurt majanduslikku tulu mis poleks muul juhul olnud võimalik.⁹⁸ Samasuguseid arvamusi leiab toleaeagsetest flaami kooliõpikutest, kus läbiv õigustus koloniseerimiseks oli Aafrika rahvaste suutmatus ise arendada välja jätkusuutlik ühiskond.⁹⁹

Hiina peatükis leiab kujuteldava kaardi erinevatest Lõuna- ja Ida-Aasia rahvastest ja nende väljanägemisest (vt lisa 4). Üldine arusaam hiinlastest kui kõrge kultuuriga vanast rahvast kelle areng on seisma jäänud, ei ole muutunud. Õpikus kirjutatult: “Hiinlased on vana, kuid arenemises seisma jäänud kultuurrahvas. Juba ammu enne eurooplasi tundsid nad püssirohtu, kompassi, portselani, paberit ja trükikunsti. Lugeda oskab neist ka igauks, olgugi et nende kirja õppimine on väga raske.”¹⁰⁰ Hiinlasi on kirjeldatud kui tavalist mongoli tõu esindajat, kirjeldades neid samamoodi nagu on kirjeldatud mongoli inimtõugu: kollakas nahavärvus, kõrged sarnad (põsenukid), kitsad viltused silmad, hõre habe ja tumedad juuksed. Arusaam hiinlaste kultuuri seismajäämisest on ilmne ka Jürgensi ja Tasaku õpikutes. Kuigi erinevalt eelnevatest autoritest, ei ole põhjuseks toodud viha eurooplaste ja Euroopa kultuuri vastu.

E. Markuse õpik on hiinlaste osas eelneva kirjeldusega sarnane, aga on seejuures avanud hiinlaste kultuurilise seisaku tagamaad mis Sütti ja Koppeli õpikutest puudus. Nimelt on tumendatud kirjaga välja toodud “Hiina nõrkus”. Täpsemalt: “Hiina nõrkus ilmub nähtavale alles viimastel sajanditel. Hiina on looduslikult eraldatud muust maailmast ning elas oma iseelu. Kaua ei tahtnudki ta õppida tundma Euroopa kultuuri, mis tegi suurt edukäiku. Nii jäi Hiina pikkamisi

---

⁹⁷ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk.* Lk 90

⁹⁸ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk.* Lk 67

⁹⁹ Nick Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

¹⁰⁰ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 94

maha Euroopast”.¹⁰¹ Sütti ja Koppeli õpikutega on sarnane ka hiinlase klassifikatsioon, kirjeldades hiinlasi omadustega nagu: „Pea on võrdlemisi lai ning lühike, otsaesine kõrge, juus sile, habe hõre.“¹⁰²

Jaapani osas on Sütti ja Koppeli õpikutes peaaegu eksklusiivselt kirjutatud vaid loodusest ja üldisest geograafiast. Jaapanlasi on kirjeldatud peatükis “rahvastik” lühidalt: “Neil ilusail saaril elavad jaapanlased. Rahvatihedus on suur - mõnes maakonnas 400 inimest ühel ruutkilomeetril. Väga palju jaapanlasi on sunnitud kodumaalt välja rändama, sest nii suurt arvu inimesi ei suuda maa ülal pidada. Jaapanlased on väga osavad, ettevaatlikud ja virgad. Neil on palju maitset töös, kunstis ja rõivastumises.”¹⁰³ Osavus ja virkus sobib üldise kuvandiga ka eelmise perioodi õpikutest. Kuigi esimese perioodi õpikutes oli rõhutatud jaapanlaste avatust Euroopa tehnoloogiale - seda väidet hilisematest õpikutest ei leia. Täpsemaid biologiseerivaid aspekte pole välja toodud peale ülalolevate iseloomuomaduste ja illustreeriva pildimaterjali.¹⁰⁴

Sarnaselt Süttile ja Koppelile on E. Markuse õpikus samuti kirjeldatud jaapanlasi kui väga kõrgel kultuuritasemel ja võimekaid inimesi. Jaapanlaste edu põhjuseks on seejuures välja toodud avatus uutele kultuuridele, mida väitsid ka Jürgensi ja Tasaku õpikud: “Seejuures on nad teguvõimsad ning kehaliselt tugevad. Juba ammu tõusid jaapanlased kõrgele kultuuriastmele. Pidades lugu oma rahvuskultuurist, õpivad nad samal ajal kiiresti tundma muude rahvaste uuenduspiüideid ning võtavad kohased uuendused tarvitusele. ././ Linnu ehivad uhked raamatukogud, muuseumid ning ülikoolid; loetakse ajalehti; käiakse kunstinäitusel.”¹⁰⁵

Araablasi on kirjeldatud Sütti ja Koppeli õpikutes lühidalt, keskendudes Jaapanile sarnaselt peamiselt geograafilistele elementidele. “Araablane on keskmist kasvu, lahja, ilusa kehaehitusega. Ta näojooned on õiged, silmad tulised, liigutused väledad. Ta on mehine ja õilis.” Üldiselt paistab õpikutest välja, et autorid hindavad araablasi ja ka Araabiamaaade kultuurisaavutusi kõrgelt, mis võib olla seotud araablase klassifitseerimisega „valge inimtõu“ esindajaks. Küsitavusi võib tekitada fraas „õiged näojooned”. Pole kindel mida autor võis mõelda selle iseloomustuse all, ent arvatavasti oli see võrdlus tüüpilise eurooplasega..

---

¹⁰¹ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk.* Lk 80

¹⁰² E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk.* Lk 77

¹⁰³ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 98-99

¹⁰⁴ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 99

¹⁰⁵ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 117

Õpikus on veel kirjutatud teistest rahvastest, aga need on üldjoones seotud nende asukohaga, riietuse või usuga, mistõttu olen tsiteerinud vaid lõike, mis kõnelesid otseselt rahva iseloomust ja karakterist. Aasia rahvaste kuvand on E. Markuse 1932. aasta õpikus väga sarnane teistele autoritele ja peale sõnastuse ei leidu märkimisväärseid rassitemaatilisi erinevusi. Sarnaselt Süttille ja Koppelile, tuuakse välja näiteks Hiina kultuuriline seisak aga kõrge potentsiaal, jaapanlaste osavus ja kannatlikus.

2.3 1935-1939 aasta geograafiaõpikud

Kokku on kasutatud kuut õpikut, mis on koostatud kolme erineva autori poolt. 1935-1938 on uuritud kõiki Sütti ja Koppeli õpikuid ja lisaks on kaasatud 1935. aasta A. Lehe ja E. Martinsoni, ning 1939. aasta J. Kentsi õpik. Kronoloogilises järjekorras:

1. A. Leht ja E. Martinson (1935). Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia.
2. S. Sütt ja D. Koppel (1935). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. Kaheksas, parandatud trükk.
3. S. Sütt ja D. Koppel (1936). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. Üheksas trükk.
4. S. Sütt ja D. Koppel (1937). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. Kümnes trükk.
5. S. Sütt ja D. Koppel (1938). Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia. Üheteistkümnes trükk.
6. J. Kents (1939). Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile. Seitsmes trükk.

Sütti ja Koppeli õpikutes ei ole rasside kirjeldus eelmisest perioodist muutunud, peaaegu sõnasõnaliselt leiab samasuguseid rahvaste kirjeldusi kõikidest 1935-1938 aasta õpikutest. Ka sisu osas ei leia märkimisväärseid muutusi, mistõttu nende õpikute arusaamad on identsed 1930-1934 aasta õpikutega. Lehe ja Martinsoni, ning Kentsi õpikutes puudub ülevaatlik kirjeldus nn „kolmest inimtõust“, ent faktiliselt on erinevate piirkondade peatükkides rahvaid rassidesse määratud.

2.3.1 Aafrika rahvad

Lehe ja Martinsoni 1935. aasta õpiku Sudaani peatükist leiab kohaliku rahva kirjelduse alapeatükist “Neegrid”. Sarnaselt Sütti ja Koppeli õpikutele, on kirjeldatud Aafrika kahte „neegrite pea-hõimu“, ehk Sudaani ja bantu rahvad, kes välimuselt üksteisest ei erine, vaid keele poolest.

Aafriklaste iseloomust ja välimusest on kirjutatud järgmiselt: “Neegrid on mustjaspruuni nahaga, madala otsaesise, paksude huulte ja villasarnaste juustega. Nad on elava loomuga ja tugeva kehaga, ei armasta aga püsivat tööd. Kui lüüakse külas trummi, jätavad kõik oma tööd ning talitused ja kogunevad lõbutsema. Neegrid on oma loomult lapsikud ja tühine asi võib neile teha nalja. Lapsepõlves on nad andekad, õpivad kergesti lugema ja kirjutama ja võivad suurema vaevata omandada võõraid keeli. Pärast aga jääb nende arenemine seisma.”¹⁰⁶ See väide on kooskõlas kõigi eelnevate õpikutega mustanahaliste lapsikusest ja arengu seiskumisest. Nagu Jürgensi ja Tasaku õpikutes, rõhutab autor mustanahaliste püsimatust ja lapsikust. Selle arusaama laiemat levikut tõestavad ka eelnevalt viidatud flaami õpikud.

1939. aasta J. Kentsi õpikus ei ole nii Sudaani ega bantu rahvaste iseloomu täpsemalt kirjeldatud. Üldiselt ei tundu, et Kents on pidanud vajalikuks kirjeldada rahvaste iseloomu või välimust terve õpiku vältel. Kuna tegu on progümnaasiumi õpikuga, ei ole see üllatav. Sudaani peatükis on kirjeldatud peamiselt elanike agraarühiskonda, väga sarnane on ka Kesk-Aafrika peatükk, kus kirjeldatakse ühte bantu rahvast.¹⁰⁷

Lõuna-Aafrika peatükis ei ole kumbki õpik kirjeldanud kohalike mustanahaliste iseloomu või välimust. Õpik kinnitab, et teatud bantu suguharud elavad Lõuna-Aafrikas koos buuride ja inglasega, ent ei paku nende kohta rohkem sisu. Küll aga on mõlemas õpikus välja toodud, et bušmanid tõrjuti vägivaldsel teel parematelt aladelt välja. Lehe ja Martinsoni õpikus: “Umbes 500 a. eest elasid seal mustad bušmannid. Neile tungisid põhja poolt peale hotentotid, kes omakorda tõrjuti eest kahvrite poolt. Kõik tulijad igatsesid endile maa viljakat idaosa ja tõrjusid teised kuiva lääneranniku poole.”¹⁰⁸ Kentsi õpikus: “Pärismaalasteks on idas bantu neegrite suguharud kafrid, suulud jt., läänes - hotentotid ja bušmannid (võsainimesed). Pärismaalased on hilisemate sisserändajate buuride ja inglase poolt visa võitluse järel surutud põhja ja lääne poole halvematesse aladesse.”¹⁰⁹

Üldiselt on koloniseerimisteemat käsitletud mõlema õpiku Aafrika peatükis vaid faktipõhiselt, tuues neutraalselt välja millised piirkonnad kuuluvad millisele Euroopa riigile.

---

¹⁰⁶ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 113-114

¹⁰⁷ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 56, 63-64

¹⁰⁸ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 125

¹⁰⁹ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 68-69

Rasside tekkelugu sarnaselt eelnevatele perioodidele ei ole välja toodud teistes õpikutes peale Sütti ja Koppeli.

2.3.2 Aasia rahvad

1935. aasta Lehe ja Martinsoni õpikus on hiinlasi kirjeldatud mõnevõrra teisiti kui teistes õpikutes. Välimuse poolest on kirjeldatud neid tavalise kollase tõu esindajana. Erandina ei leia nende õpikust väidet, et hiinlaste areng on seisma jäänud. Alapeatükis “Hiinlase iseloom ja usk”, on kirjeldatud hiinlase iseloomuomadusi: “Iseloomult on hiinlane töökas ja äärmiselt vähenõudlik. Omavahelises läbikäimises ja võõraste vastuvõtul on ta viisakas. Hiinlane armastab väga oma kodumaad. Kui väljarännanud hiinlasel võõrsil on olnud õnne ning ta on saanud jõukaks, pöördub ta enamasti jälle kodupaika tagasi.”¹¹¹ Hiinlaste töökust on välja toodud ka Hiina põllunduse alapeatükis: “Hiina põllumees on väga töökas. Tema põllulapike on väike, sest rahvast elab väga tihedalt. Varahommikust hilisõhtuni liigub hiina põllumees kitsail põllupeenrail, korraldab niisutuskanaleid ja võitleb umbrohuga.”¹¹²

Hiinlaste töökust ja vähenõudlikust on märkinud ka vanima perioodi Jürgensi ja Tasaku õpikud. Kentsi õpiku kirjeldus hiinlastest suures osas ei erine. Alapeatükis “Rahvastik ja kultuurilised olud” on antud lühikene kirjeldus tüüpilisest hiinlasest: “Hiinlased on väga töökas, rahuarmastaja, viisakas, võõrastevastuvõtlik ja vähesega leppiv rahvas.”¹¹³ Erinevalt Lehest ja Martinsonist leiab õpik, et hiinlased olid kaua aega enne eurooplasi jõudnud kõrgele hariduslikule järjele, ning on maailmale andnud märkimisväärseid leitud. Ja sarnaselt varasemale ajale ei ole lugupidamine koolihariduse vastu muutunud, sest iga Hiina perekond võtab haridust ja häid akadeemilisi saavutusi väga tõsiselt, sest avalikku teenistusse saavad astuda vaid kõrgemate tulemustega õpilased.¹¹⁴ Kents sarnaneb eelmise perioodi autoritega Hiina kultuuri seisakuga. Samas peatükis on väidetud, et hiina rahvas on püsinud üldises kultuurilises tarretuses, sest enda ülehinnatud kultuuriteadmistega suhtusid nad teistesse rahvustesse üleolevalt, mistõttu keeldusid teistega koostööd tegemast - sellest tulenevalt jäi ka nende kultuuriline areng seisma.¹¹⁴

---

¹¹¹ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 48

¹¹² A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 44

¹¹³ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 135

¹¹⁴ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 136

Hiinlaste kultuuri ja eluviisi kohta on mõlemas õpikus veel rohkesti kirjutatud, ent peale ülalolevate näidete ei ole rohkem kirjeldatud hiinlase iseloomu või välimust. Ehk muid osi ei saa biologiseerivate aspektide kontekstis vaadelda.

India rahvaste iseloomu ei ole eriliselt mõlemas õpikus kirjeldatud. Suhteliselt sarnaselt Sütti ja Koppeli õpikutele, kirjeldatakse indialaste kastsüsteemi ja tuuakse välja hindude vana kõrgkultuur. Üldiselt kirjeldavad õpikud faktuaalseid nähtusi india kultuuris, näiteks Kentsi õpikus on kirjeldatud India “lihasuretajaid”.¹¹⁵ Või kuidas India linnad koosnevad harilikult eurooplaste ja pärismaalaste linnaosadest.¹¹⁶ Kirjeldus on suhteliselt neutraalne, kuigi üldine kuvand jääb India rahvastest kui vaesemast rahvast. Näiteks on 1935. aasta õpikus kirjas: “India külad on vaesed ja hindude majasid võib nimetada hurtsikuteks. Nad on ehitatud puust ja savist või bambusest, kuidas kuskil materjali saadaval.”¹¹⁷

Jaapanlaste kuvand Lehe ja Martinsoni õpikus on äärmiselt positiivne ja autorid ei ole pealtnäha mitte midagi rahva kultuuri osas negatiivset välja toonud. Alapeatükis “Jaapani rahvas” on neid kirjeldatud järgmiselt: “Jaapanlased on haritud rahvas, kes sammub Aasia kollaste rahvaste esirinnas. Neil on korralik algkool, kus õppimine sunduslik kõigile lastele. Lugemist ja kirjutamist õpetatakse kahel viisil, jaapani ja euroopa tähestiku abil. Jaapani tähestik on sarnane Hiina tähestikuga. Keskkoolides ja ülikoolides töötatakse nagu Euroopaski, ka õppeained on needsamad. Ennemalt kutsuti õpetajateks eurooplasi, nüüd ei ole seda enam vaja : Jaapani teadusmehed on omandanud ülemaailmse kuulsuse.”¹¹⁸ Jaapanlaste kõrge hariduse kõrval kiidab ka õpik jaapanlaste kombekust ja vankumatut patriotismi: “Jaapanlane armastab oma kodumaad ning on vajaduse korral vapper ja sõjakas. Igapäevases elus aga on ta töökas, lahke ja viisakas. Sõimu ja vandumist ei kuule Jaapanis kunagi. Lapsed on igal pool armastatud.”¹¹⁹

Kents on suures osas samal arvamusel Lehe ja Martinsoniga, nähes jaapanlasi kui äärmiselt andekat ja kõrgkultuurilist rahvast: “Jaapanlased on andekas rahvas. Oma vana hariduse, usu, paljud pruugid ja kombesid omandasid nad hiinlastelt. Nagu Hiina, nii elas ka Jaapan möödunud sajandi lõpupooleni omaette kinnist elu. /.../ Sellest ajast on Jaapan imestamisväärne kiiresti euroopa

---

¹¹⁵ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 116

¹¹⁶ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 71

¹¹⁷ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 65

¹¹⁸ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 58

¹¹⁹ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 59

kultuuri ja selle saavutised ümber loonud. /.../ Palju on Jaapanis gümnaasiume ja ülikoole.”¹²⁰ Kents on veel kiitnud jaapanlasi kui “puhas ja korralik rahvas” kuna jaapani kultuuris väärtustatakse kodu puhtust. Samuti nõustub ta Lehe ja Martinsoniga jaapanlaste sõjakusest ja vaprust, ent samal ajal igapäevaelus elus ülimast viisakusest ja rahuarmastusest.¹²⁰

Positiivne kirjeldus jaapanlastest on konstantne kõigis uuritud õpikutes. Kentsi õpikust leiab ka teistele õpikutele sarnase osa euroopa kultuuri üle võtmise positiivsest mõjust, mida loeb õpik suureks osaks Jaapani edust.

Araablase iseloomu ei ole nii Kentsi kui ka Lehe ja Martinsoni õpikus lähemalt kirjeldatud, peamiselt piirdub info vaid faktuaalse informatsiooniga. Küll aga leiab Lehe ja Martinsoni õpikust eelnevast perioodist tuttava väite araablase näojoonte kohta: “Araabias elavad tõmmud araablased, kelle näojooned tuletavad eurooplasi meelde.”¹²¹ See ühildub Sütti ja Koppeli õpikutega, kus araablase kirjeldustes toodi välja nende “õiged näojooned”.

---

¹²⁰ J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat realkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Lk 153

¹²¹ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 78

III Olulisemad aspektid

3.1 Arengud õpikute rahvaste kirjelduses ja üldises diskursuses

Võttes arvesse kõiki uuritud õpikuid, saab täheldada erinevaid sisu muutusi ja arenguid. Leiab selgeid erinevusi kirjaipildis, sõnastuses, mahus, väidetes ja õppekavades erinevatel perioodidel. Selles peatükis toon välja uuritava perioodi geograafiaõpikutes toimunud kõige olulisemad muutused rassi puudutavatel teemadel.

Üldise mahu poolest on 1918-1923 aasta õpikud suuremad kui järgnevatel aastatel väljaanded. See puudutas ka rahvaste iseloomu ja biologiseerivate aspektide kirjeldusi, mille tõttu on 1930-1939 aasta õpikutes seda teemat tunduvalt vähem käsitletud.

Vanima perioodi õpikutes leiab rohkem selgeid üldistusi inimgruppide kohta kui järgmistel perioodidel õpikutes. Väiteid nagu “kõik neegrid armastavad kaubitsemist” või “neegrid armastavad igasugu ehteasju” esineb hilisemates õpikutes vähem.

1918.-1921. aastate õpikutest leiab väite pärismaalaste rõhumisest Lõuna-Aafrikas eurooplaste poolt. Jürgensi ja Tasaku 1923. aasta õpikus on väide teistsuguse sõnastusega. Ent üheski teises õpikus peale 1923. aastat ei ole kasutatud ühtegi negatiivset väljendit Euroopa kolonialismi kirjeldamiseks. Kõige selgemalt leiab eurosentristlikke vaatepunkte E. Markuse õpikust ja vähesemal määral Sütti ja Koppeli õpikutest.

Õppekava osas, saab luua seose õpikute sisu vähenemisega ja kokkuvõtlikkusega. Töö tegemise ajal ei olnud võimalik arhiivides uurida iga aasta õppekavade protokolle ja mis täpselt muutus, ent selgelt on õpikutes vähenenud üldine sisu maht.

3.2 Rassitemaatika, biologiseerivad aspektid ja rahvaste kuvandite muutused

Sissejuhatuses püstitasin küsimuse, et kas rassitemaatikas esines läbi aegade õpikutes muutusi ja kas need on seletatavad õppekavade arenemise või ühiskondliku mõttevooluga, analüüsides Aafrika ja Aasia rahvaste kirjeldusi. Võttes arvesse kõiki loetud õpikuid, võib järeldada, et rassipõhiselt ja rahvaste kirjelduste osas ei esinenud aastatel 1918-1939 olulisi muutusi.

Kõige ilmsemaks tõestuseks on Sütti ja Koppeli õpikud, mida saab vaadelda aastast 1923-1939. Kui võrrelda 1923. aasta õpikut 1938. aasta õpikuga, siis rahvaste kirjeldamises ei ole näha

peaaegu mingisuguseid erilisi arenguid. Selge näide on Sudaani rahvaste peatükid. Näiteks tsitaat 1923. aasta õpikust: “Neegrid on noores eas väga andekad. Nad õpivad ruttu võõrad keeled, lugemise ja kirjutamise, pärast läheb nende arenemine väga aeglaselt. Neil ei ole püsivust.”¹²² 1938. aasta õpikus on see väide sõna-sõnaliselt täpselt samasugune.¹²³ Samamoodi on nende õpikutes jäänud seisukohad muutumatuks nii hiinlaste, indiaanlaste, jaapanlaste kui ka araablaste osas. Rahvaste kuvandid olid kooliõpikutes suhteliselt konstantsed, suurt mõju ei avaldanud ka Pätsi 1934. aasta koolireform.

Kõigi arusaamades erinevate rahvaste iseloomust ja välimusest leiab suuri ühisosasid, kuigi esines mahu erinevusi (näiteks türklastest ei kirjutatud keegi detailsemalt peale Jürgensi ja Tasaku). Kõikide teiste autorite õpikutes leiab iga kirjeldatud rahva kohta täpselt samasuguseid arusaamasid. Siinkohal tuleb märkida, et Lehe ja Martinsoni, Kentsi ja Markuse õpikutes ei ole rahvaste kirjeldamisele pööratud suurt tähelepanu, ent teatud rahvaid on siiski biologiseerivast aspektist kirjeldatud.

Õpikutes on lähenetud rahvaste kirjeldamisele suures osas rasside klassifitseerimise konteksti alusel. Läbiva teemana on lähtutud iga rahva kirjeldamisel teatud rassi „ideaalsest esindajast“, mille alusel selgitatakse teatud bioloogilisi omadusi.

Igas õpikus on välja toodud aafriklaste üldine madal kultuuritase, mida leiab igas käsitletud autori õpikutes. Näiteks eelnev tsitaat mustanahaliste püsimatusest. Jürgensi ja Tasaku õpikus leiab samasuguseid viiteid mustanahaliste püsimatusest ja kergemeelsusest, mida vaatlesin 1918-1923 perioodil. Lehe ja Martinsoni 1935. aasta õpikus on seda omadust eriti värvikalt kirjeldatud, väites et Sudaani mustanahalised on lapsikud jätavad kõik tööd ja tegemised pooleli kui kuulevad trummi.

Üldine aafriklaste iseloomulik kuvand jääb kui üldiselt madala kultuuriga inimgrupist, kellest mõned säravamad hõimud on saanud paikseks ja võimalusel harivad põldu. Nende iseloomu on läbivalt kirjeldatud kui lapsikut, edevat ja sõjakat. Mustanahalised vihastavad kiiresti ja samas võivad väga kiiresti uuesti rõõmsaks muutuda. Nad armastavad väga igasuguseid ehteid ja enda väljanäitamist, sarnaselt meeldib kõigile kaubitseda.

---

¹²² Sütt ja D. Koppel (1923). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Aafrika, Aasia, Austraalia ja Ameerika*. Lk 25-26

¹²³ S. Sütt ja D. Koppel (1938). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Lk 118-119

Üks läbiv iseloomuomadus kõikide õpikute vältel on mustanahaliste püsimumus, ehk suutumatus lõbutsemisest eemal hoida enda ühiskonna arendamiseks. Seda märkisid nii Jürgens, Tasak, Sütt ja Koppel. Seda kirjeldati juba 1918. aasta õpikus: „Oma iseloomu poolest on neegrid erksa waimuga, aga väga kergemeelsed. Rõõmus meeleolu wõib nende juures ruttu kurwaks muutuda. Niisuguse rutulise meeleolu muutmise poolest tuletawad neegrid meile lapsi meelde.” Lehe ja Martinsoni 1935. aasta õpikus, 17 aastat hiljem, leiab sarnase arusaama kuidas mustanahalised on „loomult lapsikud“.¹²⁴ Rahvaste kirjelduse osas näitasin, et selle iseloomuomaduse omistamine mustanahalistele oli osa laiemast arusaamast aafriklaste iseloomust, sest sarnaseid väiteid võis leida ka tolleaegsetest flaami kooliõpikutest. Kuigi võib tõdeda, et flaami kooliõpikud olid selles väites tugevamalt radikaalsemad eesti autoritest.

Bioloogilised aspektid mustanahalistel, või „mustal tõul“, on pikk pealuu, mustad käharad juuksed, lai tõmp nina, must või tumepruun nahk ja paksud mokad. Selline kirjeldus on konstantne läbi 1918-1939 aasta õpikutes märkamatu eranditega. Kuigi õpik toob välja, et paljud rahvad erinevad nõ ideaalsest esindajast. Näiteks Sudaani rahvast kirjeldades on 1918. aasta õpik kirjeldanud mis viisil nad erinevad tavalisest „musta tõu“ esindajast, märkides nendele erinevaid bioloogilisi omadusi mis täielikult ei kattu tõugude ülevaates iseloomustatud kirjeldusega.¹²⁵ Selgelt oli mustanahaliste bioloogiliste omaduste kirjeldamine autoritele tähtis, mida illustreerib suurepäraselt 1932. aasta õpikus püstitatud ülesanne võrrelda enda kaasõpilaste huuli, peakuju ja nina õpikus iseloomustatud mustanahaliste omadustega.¹²⁶

Hiinlastest on samuti autorid suhteliselt konstantsel arvamusel. Õpikud kirjeldavad ilmekalt Hiina kõrget kultuuri ja tähtsaid filosoofiad, mille mõju on ulatanud ka Euroopale. Samuti nähakse hiinlasi kui äärmiselt töökaid ja vähenõudlikke inimesi kes väga väärtustavad ka haridust. Kõik õpikud on ka välja toonud positiivse kõrvalt välja fakti, et Hiina kultuuri areng on seisma jäänud, kuigi teatud ajal oli Hiina juhtiv kultuur uute tehnoloogiate ja filosoofiade leiutamisel. Põhjuseks tuuakse enda teadmiste ülehindamine, võõraste kultuuride vältimine ja viha eurooplaste vastu.

---

¹²⁴ A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Lk 113-114

¹²⁵ J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 121

¹²⁶ E. Markus (1932). *Maateaduse õperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Lk 118

Bioloogilised omadusi on kirjeldatud kõigi õpikute vältel kui tavalist kollase tõu esindajat, kes on keskmise pikkuse, valkjaskollase ihunahaga inimesed, kellel on viltused silmad ja lai nina, ning hõre habe.

Jaapanlasi on näidatud kui virkade, mõistlike ja kõrge kultuuriga rahvust. Leht ja Martinson leiavad, et jaapanlased on “kollaste rahvaste esirinnas”. 1918-1923 aasta õpikud isegi väidavad, et jaapanlannad on ilusamad ja meeldivamad kui teised Ida-Aasia naisterahvad. Kents 1939. aasta õpikus kirjeldas jaapanlasi kui “puhas ja korralik rahvas”. Kõikidest töös kasutatud rahvastest oli jaapanlaste kuvand konstantselt kõige positiivsem.

Keskmiist jaapanlast on peamiselt kirjeldatud kui tavalist kollase tõu esindajat, kelle bioloogilised omadused on sarnased hiinlastega. Kuigi enamustes õpikutes on selle võrdluse osas välja toodud, et jaapanlased on välimuselt hiinlasest lühem ja suurema habemega.

Araablase iseloomu ja kultuuritaset on kõige enam kirjeldatud Jürgensi ja Tasaku 1918-1923 aasta õpikutes. Araablasi kirjeldatakse kui peamiselt loomakasvatavatest uhket, minimalistlikku ja andekat rahvast, kelle tsivilisatsioon oli kõige kõrgema kultuuritasemega 11.-13. sajandil. Samas on nad ka tihti enesekasupüüdlikud ja verehimulised. Teistes õpikutes on kirjeldus lühike või puudub üleüldiselt. Tasub ka uuesti märkida, et Jürgensi ja Tasaku 1923. aasta õpikus ülalolevat kirjeldust ei leidu.

Sütti ja Koppeli õpikud loovad kuvandi kui keskmiist kasvu, lahja ja ilusa kehaehitusega rahvast väledate liigutuste ja süttivate silmadega. Võrreldes araablasi eurooplastega, väidab õpik, et araablase näojooned on “õiged”, mida võib tõlgendada kui sarnasust eurooplase näole. Sarnaselt on kõik õpikud liigitanud araablased valge inimtõu esindajateks.

3.3 Eugeenilised ideed õpikutes

Kuna 20. sajandi alguse arusaam rahvaste pärilikest bioloogilistest omadustest välimuses ja vaimsetes võimetes olid tihedalt seotud ka eugeenikaga, proovisin lisaks ka leida arvestatavaid eugeenilisi vaatepunkte, mis võisid jõuda ka geograafiaõpikutesse. Nagu tõin välja „Eugeeniliste ideede levik Eestis 1918-1939“ peatükis, oli eugeenika jõudnud ülikoolidesse, ning pooldajate seast võis leida ka oma aja tippteadlasi ja haritlasi.

Õpikute uurimisel ei olnud võimalik leida väiteid, mille põhjal saaks otseselt järeldada eugeenika mõju hariduses. See tähendab peamiselt, et väited tõuaretusest ja liigipuhtusest, mis

prooviksid edasi anda ideed erinevate rasside segamise probleemidest või ühe rassi ülemvõimust mõne teise üle. Teatud määral ei olnud see üllatav, sest Eesti eugeenilises mõttevoolus enimmainitult ei olnud rassiküsimus kõige peamine murekoht (seoses ka eestlaste enda segase rassi määratlemisega). Kõige enam muretsesid Eesti eugeenikud meelemürkide edasikandumisest ja puudega inimeste ühiskondlikust ohtlikkusest, mis oleksid võinud kompromiteerida eestlaste jätkusuutlikkuse rahvusena.

Sellele vaatamata on selge, et rahvaste bioloogiliste omaduste käsitlemine oli autoritele tähtis. Õpikutest leidis selgeid väiteid teatud rahvaste omadusest olla „tahtejõuetu“ „püsimatu“ või arenemisvõimetu peale lapsepõlve. Lisaks selgus, et Jürgensile ja Tasakule oli rasside segamise kontseptsioon tähtis, näiteks kui põhjendati teatud Aafrika suguharude välimuse erinemist tavalisest „musta tõu“ esindajast segunemisega valge rassiga.⁶⁷ Või kuidas türklased olid ennast ajapikku seganud valge tõuga luues sellele ajale iseloomuliku Türgi rahva.⁷⁷

Kindlasti saab nende arusaamade alusel tõmmata paralleele, ent kui uurida definitsioonipõhist eugeenika mõju hariduses, ei saa teha märkimisväärseid järeldusi eugeenika ideede jõudmisest põhikooli geograafiaõpikuteni.

3.4 Eurotsentristlikud vaatepunktid õpikutes

Kindlalt võib öelda, et õpikutes leiab eurotsentristlikke vaatepunkte ja kalduvusi, ent need ei ole kõigi autorite loomingus alati ühetaolised. Üldiselt on need seotud teatud kultuuri või rahva mahajäämuse, taandarengu kirjeldamise või teatud bioloogiliste omaduste kirjelduste vastavusest üldisele arusaamale, mis põhines eurotsentrismil.

1918-1923 aasta Jürgensi ja Tasaku õpikute puhul on raskem teha järeldusi, sest autorite vaatepunktid on erinevate rahvaste osas konfliktised. Erinevalt kõigi teiste uuritud autorite õpikutele, on 1918. aasta õpikus otseselt viidatud aafriklaste rõhumisele eurooplaste poolt, tuues välja misjonäride tegevuse ebaefektiivsust seoses põliselanike rõhumisega eurooplaste poolt.¹²⁷

Autorid on selgelt tauninud eurooplaste tegevust Aafrikas, ent teisest küljest sellele räägib vastu sama õpiku Aasia peatükk. Nimelt on võetud kindel seisukoht eurooplaste dominantsusest Aasia rahvaste üle, tuues välja põhjusteks eurooplaste tugevama iseloomu ja pädevust ühiskonda

---

¹²⁷ Jürgens, Johannes L. ja Tasak, Kaarel (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 123

paremini üles ehitada kohalikest rahvastest.¹²⁸ Õpikud annavad mõista, et kolonisatsioon Aasias on seotud eurooplaste tugevusega, mis on eelkõige hea kuna koloniseerimise tulemusel on hakanud ka aasia rahvaste elu paranema. Mis on selge näide eurotsentrislikust vaatepunktist seotud euroopa kultuuri üleolekuga. Kuigi autorid olid kriitilisemad India peatükis, tuues välja, et india laste vaesus on suures osas seotud inglaste poolt seatud kõrgete maksudega.

Lisaks tuleb märkida, et Jürgens ja Tasak on kirjeldanud mustanahalist kui „sündinud kaupmeest“, kellel aga puudus eurooplastele omane püsivus. Mis on korrelatsioonis flaami õpikute mustanahaliste kirjeldusele, kus tagamõte oli otseselt koloniseerimise vajadust sätestada. Siiski ei paku autorite väide piisavalt infot sama järelduse tegemiseks. Üldiselt on Jürgensi ja Tasaku õpikud eurotsentrismi teemal vastuolulised.

Kõige enam eurotsentristlikke vaatepunkte leidis E. Markuse 1932. aasta õpikust. Hea näide on tema erapoolik kirjeldus Inglismaa võimust Indias kus väidetavalt olid eurooplased viinud India suurele majanduskasvule, mis oli võimalik ainult Inglismaa abiga.¹²⁹ Vastanduvalt Jürgensile ja Tasakule ei ole toodud välja ühtegi negatiivset aspekti, mis kaasnes koloniseerimisega. Samuti väidab Markus Aafrika peatükis, et eurooplased vallutasid Aafrika kuna pärismaalased polnud suutnud rajada ühtegi iseseisvat riiki. Mistõttu tõi eurooplaste koloniseerimine Aafrika rahvastele suurt majandusliku tulu mis poleks muul juhul olnud võimalik.

Kõik õpikud peale Sütti ja Koppeli õpikute, alates 1918-1939 on mingil moel välja toonud hiinlaste kultuuri seismajäämise, mis on seotud hiinlaste viha või pelgusega Euroopa kultuuri ja saavutuste vastu. Kõige varasemas 1918. aasta õpikus on kirjeldatud kuidas hiinlased on Euroopast maha jäänud enda euroopa-viha tõttu ja kuidas nad põlgavad Euroopa arengut. E. Markuse 1932. aasta õpikust leiab samasuguse arusaama seotud Hiina mahajäämisega liigse ise-elu ja Euroopast eraldumisega.¹³⁰ Sellega nõustub ka Kents enda 1939. aasta õpikus, kus tuuakse välja hiinlaste mahajäämise põhjuseks enda kultuuri ja teadmiste ülehindamine. Kuigi ei saa öelda, et õpikud oleksid toonud välja ainult negatiivseid omadusi Hiina kultuuris, peavad autorid tähtsaks edasi anda Euroopa kultuuri kasulikkust aasiamaaes.

Sama näitab ka üldine jaapanlaste kuvand. Jaapanlasi on kõik õpikud konstantselt kõige positiivsemalt kirjeldanud, ja nende edu põhjuseks tuuakse tihti Euroopa hariduse üle võtmine,

---

¹²⁸ Jürgens, Johannes L. ja Tasak, Kaarel (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Lk 18

¹²⁹ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Lk 90

¹³⁰ E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Lk 80

mis võimaldas neil areneda. Õpikud kiidavad Jaapani haridust ja kiiret arenemist kinnisest riigist avatumale hoiakule Euroopa kultuurile, mille puhul autorid tõestavad, et see faktor on toonud nende ühiskonnale suurt edu võrreldes teiste Aasia kultuuride ja rahvastega.

Nendest näidetest saab järeldada, et eurosentristlik avaldus ka põhikooli kooliõpikutes, kuigi enamasti mitte kõige radikaalsemas vormis (võrreldes flaami õpikutega). Autorid on pidanud oluliseks Euroopa positiivse mõju avamise koloniaalriikidele ja muudele Aasia riikidele. Kuigi kõige vanemates õpikutes leidis ka teatud määral kriitikat eurooplaste tegevusest. Ei saa ka öelda, et 1934. aasta Pätsi reformil oleks olnud olulist mõju eurosentristlikele vaatepunktidele hariduses.

Kokkuvõte

Bioloogiliste aspektide ja „kolme inimtõu“ kontseptsiooni järgi rahvaste klassifitseerimine oli selgelt oluline uuritud õpikute autoritele. Rahvaid on kirjeldatud lähtuvalt teatud inimtõu „ideaalsest esindajast“, millest tulenevalt luuakse üldine arusaam rassi üldistest omadustest. Õpikud kirjeldasid erinevaid rahvaid küll individuaalsetena, ent rahvaste kirjeldamisel oli autoritele siiski oluline rassist tulenevad omadused.

Märkimist väärrib ka asjaolu, et rahvaste osas autorite arusaamad suures osas ei erinenud ja olid 1918-1939 aastate vältel suhteliselt samasugused. Kui püstitasin sissejuhatuses küsimuse, et kas Pätsi 1934. aasta koolireformil oli otsene mõju teiste rahvaste kirjeldamisele, võib öelda et ei olnud. Kõige ilmsem näide sellest on Sütti ja Koppeli 1930-1938 aasta õpikute sisuline identsus.

Siiski esines õpikutes ka suhteliselt radikaalselt üldistavaid väiteid, mis on eriti ilmne Aafrika rahvaste peatükkides. 1918-1939 aasta õpikutes leiab hulgaliselt iseloomupõhiseid üldistusi seoses mustanahaliste lapsikuse ja vähese arenemisvõimega. Rohkem leiab taolisi üldistusi vanematest õpikutest (1918-1923). Püsivalt on kõik autorid iseloomustanud Aafrika mustanahaliste püsimatust ja kergemeelsust, mistõttu saab öelda, et teatud stereotüüpsed üldistused rassi iseloomust olid tavalised. Võrreldes ka Eesti autorite arusaama rasside omadustest flaami koloniaalsete kooliõpikutega, leidus sellistes üldistustes märkimisväärseid ühisosi. Mis näitab, et õpikud olid sarnased üldisele mõttevoolule Euroopas teiste rasside ja rahvaste käsitlemisel.

Kuigi selgus, et rahvaste üldistamine teatud bioloogiliste omadustega ei olnud tabu, jääb küsimuseks autorite motiivid. Ei selgunud, et õpikud oleks otseselt proovinud mõnda rassi tahtlikult näidata kui nn „alamrassi“ mis oleks tänapäeva mõistes musternäide rassismist. Mistõttu jääb autorite tagamõte rahvaste kirjeldamisel tõlgendamise küsimuseks: kas oli tegu otsese rassismiga või info vähesuse ja 20. sajandi algusele iseloomuliku mõtteviisiga.

Positiivne on ka fakt, et õpikute rahvaste kirjeldustesse ei olnud jõudnud ühtegi otsest eugenilist ideed (näiteks väidetavad rasside segamise negatiivseid mõjud). Kuigi rasside segamise kontseptsiooni olid autorid kasutanud (näiteks türklaste ja teatud Aafrika rahvaste puhul), oli seda märgitud peamiselt faktipõhiselt, et seletada nende bioloogilist välimust.

Samas eurotsentristlikud positsioonid olid õpikutes ilmsed. Juba kõige vanemates õpikutes väitsid Jürgens ja Tasak, et eurooplased vallutasid suurema osa Aasia rahvastest seoses enda tugevama ja kindlama iseloomuga. Järgnevate aastate õpikud kinnitavad seda, tuues välja palju näiteid Euroopa kultuuri positiivsest mõjust erinevatele Aasia riikidele. Näiteks on kiidetud inglaste tegusid Indias, kuna tõid sinna rahu ja majandusarengu ja Jaapanit, kes tänu enda avatusele Euroopa kultuurile sai tõeliseks kultuurrahvaks. Ja seejuures tõid peaaegu kõik autorid välja, et Hiina suurim nõrkus on tema kinnisus Euroopa ideedele, mis on neid juba sadu aastaid tagasi hoidnud.

Kõige vanematest õpikutest leidis ka teatud määral negatiivseid märksõnu koloniseerimisest, ent üldiselt on õpikutes valitsev kuvand eurooplaste vallutustest positiivne. Peale Jürgensi ja Tasaku õpikute, leiab teiste autorite kirjutistest ainult positiivseid märksõnu.

Erinevate rahvaste biologiseerivate ja stereotüüpsete aspektide uurimine põhikooli õpikutes aitab mõista laiemalt 1918.-1939. aasta Eestis aegset levinud arusaama Euroopast erinevatest kultuuridest. Rahvaste kirjelduste diskursus hariduses avab pildi ühiskonna üldisest hoiakutest teatud inimgruppide vastu.

Allikad ja kirjandus

ALLIKAD

Geograafiaõpikud:

J. L. Jürgens ja K. Tasak (1918). *Geografia õperaamat. III jagu: Asia, Afrika, Amerika ja Australia kirjeldus*. Teine parandatud ja täiendatud trükk. G. Pihlaka kirjastus, Tallinn.

J. L. Jürgens ja K. Tasak (1919). *Maadeteadus rahwakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele*. Tallinn, G. Pihlaka kirjastus.

J. L. Jürgens ja K. Tasak (1921). *Maadeteadus rahwakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele*. Teine parandatud ja täiendatud trükk. G. Pihlaka kirjastus, Tallinn.

J. L. Jürgens ja K. Tasak (1923). *Maateadus algkoolidele. Teine väljaanne, annete kaupa õppeaastate järele II (5. õppeaasta)*. G. Pihlaka kirjastus, Tallinn.

S. Sütt ja D. Koppel (1923). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Aafrika, Aasia, Austraalia ja Ameerika*. Loodus, Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 4. parandus*. Loodus, Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1931). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 5. parandus*. Loodus, Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1932). *Maateaduse õpperaamat : algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia – 6. parandus*. Loodus, Tartu.

E. Markus (1932). *Maateaduse õpperaamat. Algkooli V klassile. Välis-maailmajaod. 2. trükk*. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu.

A. Leht ja E. Martinson (1935). *Algkooli maateadus II. Aasia, Aafrika, Ameerika ja Austraalia*. Kirjastus "Kool", Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1935). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Kaheksas, parandatud trükk. K./Ü. "Loodus", Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1936). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Üheksas trükk. K./Ü. "Loodus", Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1937). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Kümnes trükk. K./Ü. "Loodus", Tartu.

S. Sütt ja D. Koppel (1938). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Üheteistkümnes trükk. K./Ü. "Loodus", Tartu.

J. Kents (1939). *Välismaailmajaod. Aafrika, Aasia, Ameerika, Austraalia ja Antarktis. Maateadus II. Maateaduse õpperaamat reaalkooli I ja progümnaasiumi III klassile*. Seitsmes trükk. K. /Ü. "Loodus", Tartu 1939

Kirjandus:

T. Karjahärm (1993). *Tõuküsimus Eestis iseseisvuse eel: Historiograafiline referaat*. // Akadeemia 1993, 7. väljaanne. Lk 1348-1364.

V. Sušova (2008). *Images of Domination: Representations of Ethnic Hierarchies in Russian Geography Textbooks in 1875-1918*. // Alenius, K., Fält, O. K., Mertaniemi, M. (toim.) *Imagology and Cross-Cultural Encounters in History*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys. Lk 205-220.

L. Randmaa (2013). *Põhjamaade kuvand eestikeelsetes geograafia- ja ajalooõpikutes 1849-1939*. Tartu Ülikool, Tartu.

K. Kukk (2011). *Riikide ja rahvaste kuvandid saksa okupatsiooni aegsetes eesti ajaloo- ja geograafiaõpikutes*. Tartu Ülikool, Tartu.

J. Leerssen (2016). *Imagology: On using ethnicity to make sense of the world*. Iberic@1, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines 2016, väljaanne nr 10. Lk 13-31.

K. Kalling (2000). *Story of Estonian eugenics*. // Acta medico-historica Rigensia. Lk 133-140.

M. Derksen (2007). *Race. Imagology: The cultural construction and literary representation of national characters. A critical survey*. M. Beller ja J. Leerssen (toim.) *Studia Imagologica*, Amsterdam. Lk 408-411.

M. Hardimon (2003). *The Ordinary Concept of Race*. Journal of Philosophy inc, New York. Lk 437-455.

S. Gould (1980). *Vääriti mõõdetud inimene*. Varrak, Tallinn 2001.

J. Blaut (2000). *Eight Eurocentric Historians*. The Guilford Press, New York. Lk 5, 27.

K. Hiiemaa (2006). *Aafrika retseptioon eestikeelses trükisõnas (kuni 1917)*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006. Lk 52-55.

M. Biddiss (1970). *Father of racist ideology*. Weidenfeld and Nicolson, London.

P. A. Fortier (1967). *Gobineau and German Racism*. Comparative Literature Vol. 19, No. 4. Duke University Press. Lk 341-350.

Riik on loodud - loogem kodanikka. // Kasvatus. 1. aastakäik, august, 1919. Lk 4-7.

L. Andresen (2007). *Eesti rahvakooli ja pedagoogika ajalugu IV*. Avita, Tallinn.

J. Kents. *Maateaduse metoodika ilmumise puhul*. Ajakiri „Kasvatus“ 3. aastakäik. Jaanuar, 1921 nr 2. Lk 19-23.

J. Valge (2016). *Tee esimese rahvahääletuseni*. Ajakiri „Tuna“ 2016, väljaanne nr 4. Lk 60-77.

K. Kalling (2011). *Parema inimrassi suunas*. Horisont 2011, väljaanne nr 2. Lk 11-16.

K. Kalling (2015). „*Kultuurrahvaste mentaliteet peab saama enam kollektivistlikumaks*“ (*Dr Juhan Vilmsi sõnad ja teod*). Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi XLIII. Lk 84-112.

INTERNET

M. Himma (2018). *Arstiteadus saja aasta eest: eugeenikal oli nii räige kui ka kasulik külg*. Novaator 20.02.2018. Kasutatud 27.03.2020: <https://novaator.err.ee/684627/arstiteadus-saja-aasta-eest-eugeenikal-oli-nii-raige-kui-ka-kasulik-kulg>

N. Schuermans (2013). *Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders*. Belgeo, Belgia. Kasutatud 19. mai 2020: <http://journals.openedition.org/belgeo/11594>

KÄSIRAAMATUD

Arthur de Gobineau. Encyclopaedia Britannica. Kasutatud 25.05.2020: <https://www.britannica.com/biography/Arthur-de-Gobineau>

P. K. Wilson (2019). *Eugenics*. Encyclopaedia Britannica. Kasutatud 28.03.2020: <https://www.britannica.com/science/eugenics-genetics>

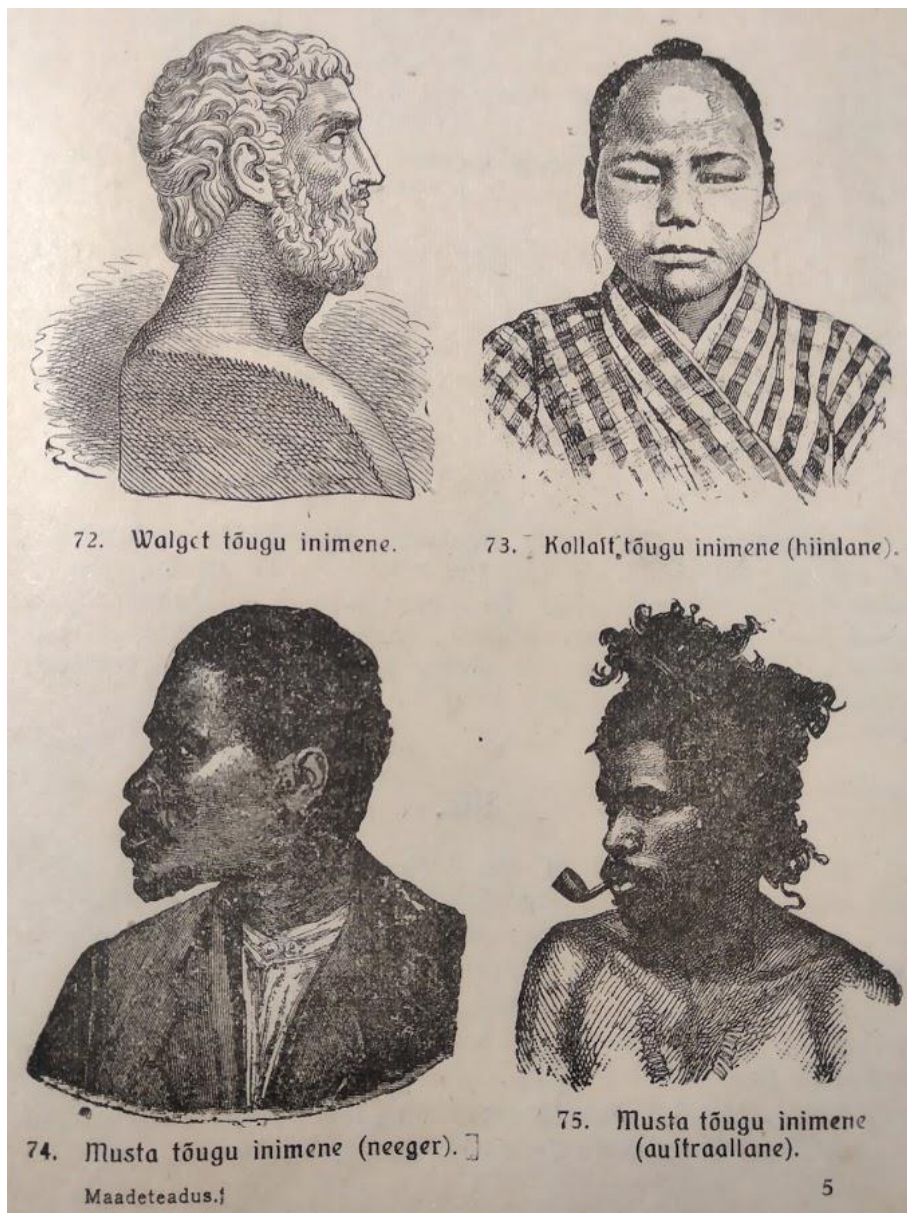
Eugenics. HISTORY. Kasutatud 27.03.2020: <https://www.history.com/topics/germany/eugenics>

Bantu peoples. Encyclopædia Britannica. Kasutatud 01.04.2020:
<https://www.britannica.com/topic/Bantu-peoples>

Arthur de Gobineau. Encyclopaedia Britannica. Kasutatud 25.05.2020:
<https://www.britannica.com/biography/Arthur-de-Gobineau>

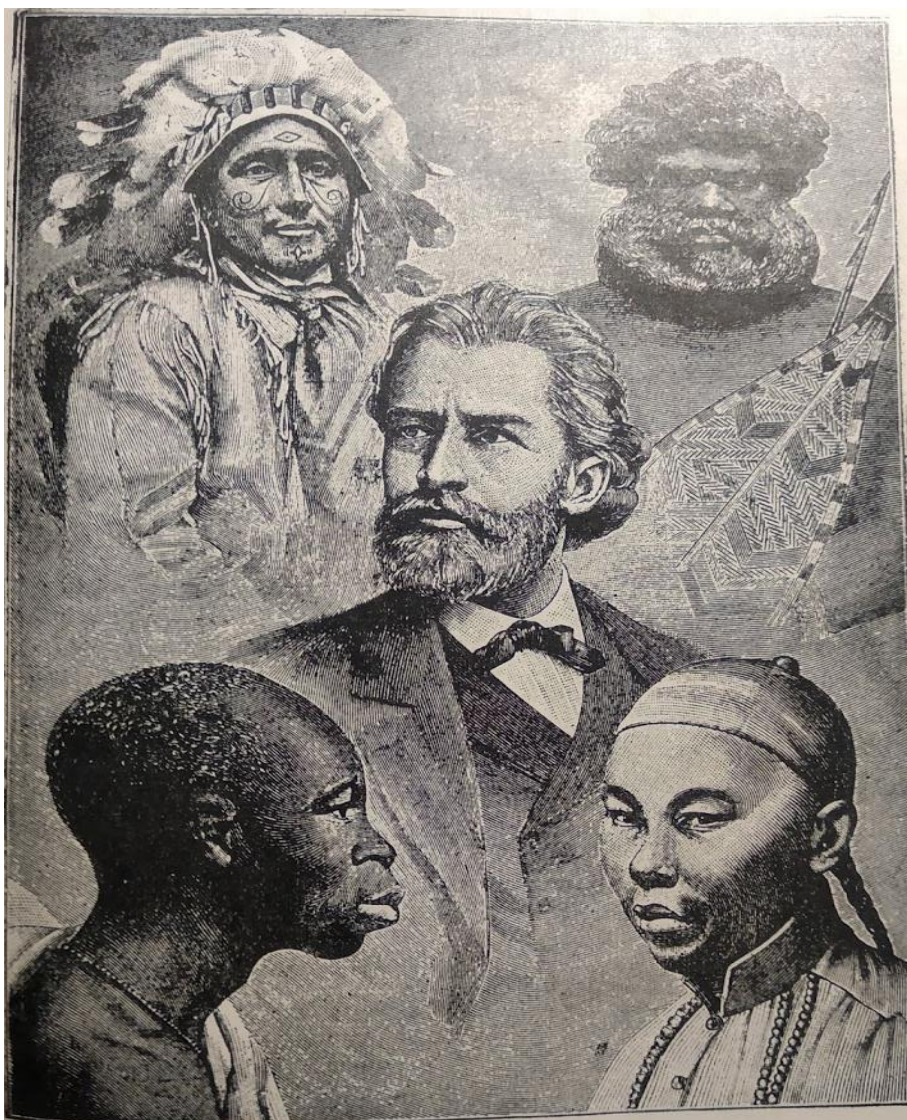
Norris, Benjamin (2017). „*Kaffir*“. Oxford English Dictionary, 9. mai 2017. Kasutatud 28. aprill 2020: <https://public.oed.com/blog/word-stories-kaffir/>

Lisad

Lisa 1: „Inimeste tõud“ 1918. aasta geograafiaõpikus.¹³¹

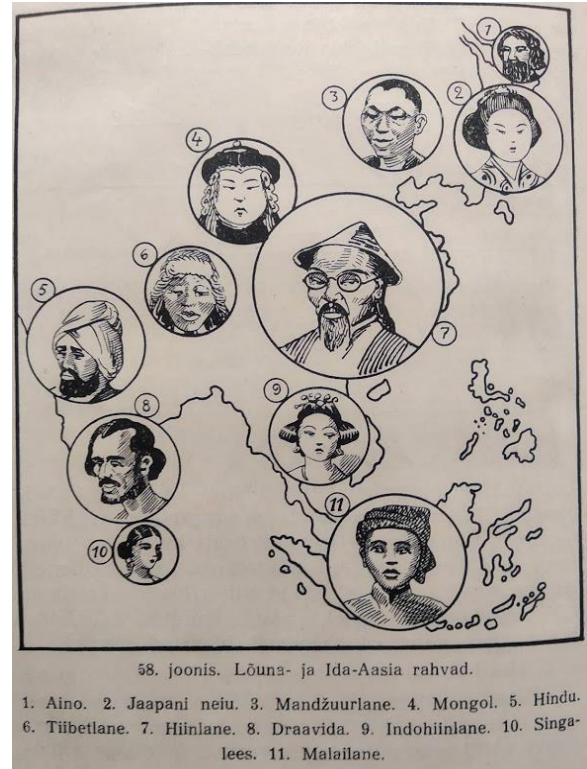
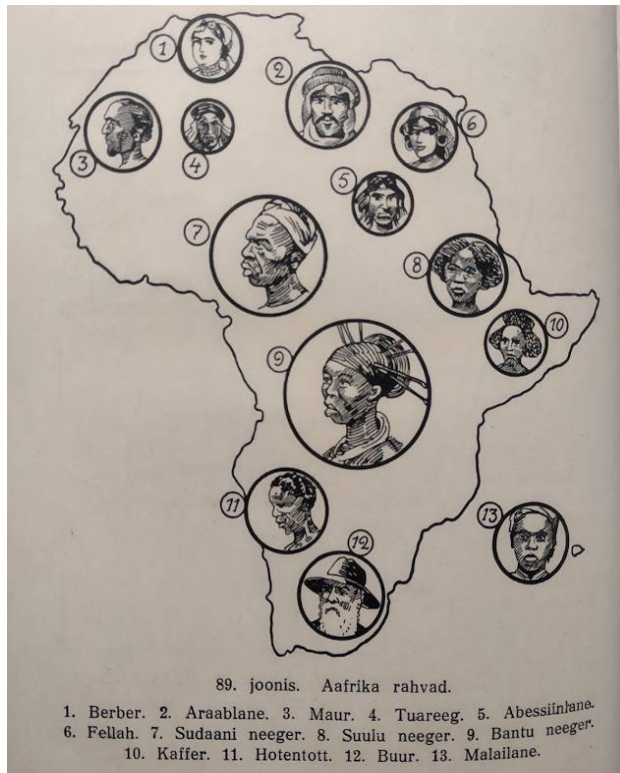
¹³¹ Jürgens, Johannes L. ja Tasak, Kaarel (1921). *Maadeteadus rahwakoolidele ja keskkoolide alamatele klassidele*. Lk 65

136. joonis. Inimtõugude tüübid: indiaanlane, austraallane
eurooplane, neeger, hiinlane.

Lisa 2: „Inimeste tõud“ 1930. aasta õpikus.¹³²

¹³² S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia*. Lk 203

Lisa 3: Aafrika rahvad 1930. aasta õpikus.¹³³

Lisa 4: Aasia rahvad 1930. aasta õpikus¹³⁴

¹³³ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 134

¹³⁴ S. Sütt ja D. Koppel (1930). *Maateaduse õpperaamat algkoolidele. V õppeaasta. Ameerika, Aasia, Aafrika ja Austraalia.* Lk 90

Summary

Biological and stereotyping aspects in Estonian geography textbooks (1918-1939): African and Asian peoples

It's clear, that biological aspects and the concept of „three human breeds“ were of importance to the authors of researched textbooks. Ethnicities are described by anchoring an „ideal specimen“ of a certain race, by which authors put forward an idea of common traits between certain groups of people. Most of the time, textbooks described different ethnicities as individual groups, but the idea of inherent biological aspects of different races and people was still important to the authors.

It's worth noting, that the conception of different ethnicities and peoples did not differ between authors for the most part, and were similar between the years of 1918-1939. When I raised the question in the introduction, if Konstantin Päts had a direct impact on the characterization of different peoples due to the school reform in 1934, one can conclude that it did not. The best example of this is Sütt and Koppel's geography textbooks from the years of 1930-1938, where the contents remained identical.

The textbooks contained some radically generalizing statements, which is highly prevalent in chapters describing African people. In textbooks from the years of 1918-1939, there is an abundance of generalizations concerning the “childishness” and “low intellect” of black people. Majority of such generalizations can be found from older textbooks (1918-1923). Every author has consistently characterized the instability and frivolousness of African black people, by which one can conclude, that certain stereotypical generalizations of the character of races were considered as normal. When comparing such conceptions by Estonian authors with Flemish colonial textbooks, there is a striking similarity. Which goes to show, that the textbooks were, for the most part, similar to the usual conception of race and non-European ethnicities in Europe as a whole.

Even though it's clear, that generalizing whole groups of people with certain biological traits weren't considered taboo, the author's motives remain in question. The research didn't show, that the textbooks had an agenda of showing certain races as “inferior”, which would have been a clear example of racism by today's context. Which is why the motives behind certain

characterizations remain open to interpretation: can it be considered real racism, or is it concerned with the lack of info and a usual conception of races at the start of the 20th century.

What is also positive, is the fact, that one can not pinpoint to ideas found in the textbook, which are related to eugenics (for example, the negative consequences of race-mixing). Even though the authors used the concept of race-mixing (for example when describing Turks or certain African peoples), it was mostly stated factually to describe their biological appearance.

At the same time, eurocentric ideas were very clear in the textbooks. Starting from the oldest researched textbook (from 1918), authors Jürgens and Tasak stated, that Europeans conquered most of the Asian peoples due to stronger and assured nature of a European. Textbooks from the following years affirm that notion, by offering a lot of examples of the positive impact of European culture on Asian countries. For example, authors praise the English for their work in India, because they brought peace and economic growth to the area. Also the Japanese, due to their high level of openness to Europeans, which has to lead them to become one of the most cultural nations in Asia. At the same time, almost all of the authors condemned China by pointing out, that their biggest weakness is close-mindedness to European ideas, which has stunted their cultural progress for centuries.

In the older textbooks, there were also a few negative keywords relating to colonization, but the usual image of European conquests remained positive. After the oldest textbooks by the authors Jürgens and Tasak, no other author uses any negative keywords when describing European conquests.

Researching the biological and stereotypical aspects of different ethnicities in middle school textbooks helps to give a wider understanding of the usual conception of non-European cultures in 1918-1939 Estonia. The discourse of ethnic characterizations offers a new perspective of the usual attitudes towards certain groups of people.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hannes Ausmees,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Biologiseerivad ja stereotüpiseerivad aspektid Eesti geograafiaõpikutes
(1918-1939) : Aafrika ja Aasia rahvad“,

mille juhendaja on Karin Veski ja Ken Kalling,
reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni
autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu
Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i
litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja
üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni
autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Hannes Ausmees

17.08.2020